

Populatiebeheer van verwilderde kippen

**Onderzoek naar effectieve en diervriendelijke methoden
om vrije kippenpopulaties te beheren**

Christiane Willard
Paul Koene

Leerstoelgroep Ethologie
Wageningen Universiteit

Wetenschapswinkel Wageningen UR
juli 2004

Rapport 203

Colofon

Populatiebeheer van verwilderde kippen
Onderzoek naar effectieve en diervriendelijke methoden
om vrije kippenpopulaties te beheren

Christiane Willard en Paul Koene
Leerstoelgroep Ethologie, Wageningen Universiteit

Wetenschapswinkel Wageningen UR, rapportnummer 203
juli 2004

ISBN : 90-6754-819-7
Omslag : Andrew Zeegers, Domino Design, Groningen
Lay-out : Vormgeving, Plant Sciences Group
Druk : Grafisch Service Centrum, Wageningen
www.wur.nl/wewi

Populatiebeheer van verwilderde kippen

Onderzoek naar effectieve en diervriendelijke methoden om vrije kippenpopulaties te beheren

Rapportnummer 203

Christiane Willard en Paul Koene, Wageningen, juli 2004

Opdrachtgever

Werkgroep Park en Fauna
Ringweg 11
1852 CM Heiloo

De Werkgroep Park en Fauna is een informele groep die betrokken is bij diervriendelijk fauna-beheer. De Werkgroep stelt zich ten doel om tot een diervriendelijker beheer te komen van (verwilderde) fauna in de openbare ruimte.

Leerstoelgroep Ethologie

Postbus 338
6700 AH Wageningen
0317-483120

De leerstoelgroep Ethologie van Wageningen Universiteit stelt zich ten doel bij te dragen aan het vergroten van kennis van en inzicht in gedrag en welzijn van gehouden dieren. De leerstoelgroep bestudeert de interactie tussen dier, mens en omgeving bij landbouwhuisdieren, grazers in natuurresevaten en dieren-tuindieren.

Wetenschapswinkel Wageningen UR

Postbus 9101
6700 HB Wageningen
0317-485649
e-mail: wetenschapswinkel@wur.nl
www.wur.nl/wewi
www.wetenschapswinkels.nl

Maatschappelijke organisaties zoals verenigingen en belangengroepen, die niet over voldoende financiële middelen beschikken, kunnen met onderzoeksvragen terecht bij Wetenschapswinkel Wageningen UR. Deze biedt ondersteuning bij de realisatie van onderzoeksprojecten. Aanvragen moeten aansluiten bij het werkterrein van Wageningen UR: voeding en gezondheid, duurzame agrosystemen en watermanagement, een leefbare groene ruimte en maatschappelijke veranderingsprocessen.

Inhoudsopgave

	Pagina
Voorwoord	1
Dankwoord	3
Samenvatting	5
1. Inleiding	7
1.1 Geschiedenis van de kip	7
1.2 Definitie van en voornaamste verklaringen voor het ontstaan van vrije kippenpopulaties	8
1.3 Belang van kippen in stadsgroen	9
1.4 Relatie mensen en kippen	9
1.5 Doelstelling en onderzoeksvragen	9
2. Twee casusbeschrijvingen	11
2.1 Beheerde plek – Amstelpark	11
2.2 Onbeheerde plek – Industrierrein Alkmaar	13
3. De eco-ethologie van de verwilderde kip	15
3.1 Wilde kippen	15
3.2 Free-range, verwilderende en verwilderde kippen	16
3.3 Vergelijkende studies	16
3.4 Sociale organisatie	17
3.5 Voortplanting	18
3.6 Eco-ethologie en beheer van de verwilderde kip	19
4. Effectieve en diervriendelijke methoden om verwilderde kippen te beheren	21
4.1 Definitie van effectiviteit en diervriendelijkheid	21
4.2 Effectiviteit en diervriendelijkheid van beheersing normale populatie	21
4.3 Effectiviteit en diervriendelijkheid van beheersing in noodsituaties	24
4.4 Preventieve beheersmethoden waarin burgers worden betrokken	26
5. Verkenning van het juridisch instrumentarium	29
5.1 Europese regelgeving	29
5.2 Nationale wetgeving	29
5.3 Conclusie	31
6. Discussie	33
7. Conclusie	37
8. Aanbevelingen	39
Literatuur	41
Bijlage I. Bewoners zijn overlast kippen en hanen buiten het Amstelpark meer dan zat: 'Slapen is er soms niet meer bij'	2 pp.
Bijlage II. Julianapark taboe voor wilde kippen	1 p.
Bijlage III. Maisolie legt ganzen in de luren	1 p.

Voorwoord

Het is de droom van iedere kip in de legbatterij: een vrij leven in een park, de hele dag vrij rondlopen en in de grond pikken op zoek naar voedsel. Ook voor ons mensen is een vrij rondlopende kip of haan een lust voor het oog. Ze roept een gevoel op van vrijheid, misschien ook omdat we regelmatig geconfronteerd worden met het ultieme leed dat deze dieren wordt aangedaan: kippen in overvolle schuren en kleine kooitjes, of in geval van besmettelijke ziekten massaal op wrede wijze vergast of levend begraven. Maar het ook vrije kippen- en hanenleven kent zijn schaduwzijden. Kippen en hanen doen niet aan gezinsplanning. Ze houden zich ook niet aan verkeersregels en andere menselijke normen en waarden. Als de omstandigheden gunstig zijn, zal een groepje kippen binnen enkele jaren uitgroeien tot een stevige populatie van enkele honderden dieren. Ze kunnen dan overlast gaan veroorzaken doordat ze de weg oversteken, door tuinen van mensen heenlopen of door het gekraai van de hanen. Er komen klachten, waarop de gemeente meestal een professioneel vangbedrijf bestelt, dat de dieren vangt en vergast. Een treurig eind van een vrij kippenleven. We kunnen dit treurige eind echter gemakkelijk voorkomen door de in dit rapport beschreven maatregelen te treffen, die erop gericht zijn de kippenpopulatie niet ongeremd te laten doorgroeien. Dit vereist wel een constante aandacht van in de eerste plaats gemeenten, maar ook van dierenbeschermers en particulieren. Gelukkig blijken gemeenten in de laatste jaren steeds meer bereid om in geval overlast door kippen - hetzelfde geldt voor ganzen en duiven - te kiezen voor een diervriendelijke oplossing. De weerstand tegen vangen en vergassen van de dieren neemt ook onder de bevolking duidelijk toe. Door toedoen van dierenbeschermers is een aantal gemeenten al overgegaan tot het diervriendelijk beheren van in het wild levende populaties duiven, ganzen en kippen. Helaas zijn veel gemeenten nog niet op de hoogte van de mogelijkheden van diervriendelijk populatiebeheer. Daarom zijn wij blij met dit rapport van de Wetenschapswinkel Wageningen UR, dat voor gemeenten met kippen- en hanenproblemen als een handleiding voor diervriendelijke oplossingen kan dienen. Dankzij een gift van de Wilhelmina Davyt-Keuchenius Stichting zijn wij in staat gesteld om het rapport naar alle gemeenten en dierenbeschermingsverenigingen te verspreiden. Wij hopen dat het zal bijdragen aan een diervriendelijke behandeling van de dieren in onze omgeving.

Ton Dekker
Voorzitter Werkgroep Park en Fauna

Dankwoord

In 1972 zijn bij de inrichting van het Amstelpark enkele kippen uitgezet. Voor het gemak schrijven we kippen, als we hanen én hennen bedoelen, tenzij anders aangegeven. Deze kippen hebben zich in de loop der jaren uitgebreid tot een populatie van honderden exemplaren. De kippen begonnen buiten de hekken naar eten te zoeken en dit veroorzaakte veel overlast. De groep was uitgegroeid tot een veel te grote populatie. Het stadsdeel ZuiderAmstel kreeg regelmatig te maken met klachten over geluidsoverlast door kraaiende hanen en verkeersonveiligheid door overstekende kippen op de A10. Daarop besloot de stadsdeelraad dat het aantal kippen rondom het Amstelpark omlaag moest. Zij belden daarvoor een bedrijf dat gespecialiseerd is in het vangen en afvoeren van dieren. Een aantal mensen (onder andere vanuit de plaatselijke Dierenbescherming) vond dit een dierenvriendelijke actie en richtte de Werkgroep Amstelparkkip (nu Werkgroep Park en Fauna) op, om te protesteren tegen dergelijke acties vanuit de gemeente. De Werkgroep is van mening dat deze ruimingacties niet duurzaam zijn. Het probleem blijft voortduren, omdat de omstandigheden zijn nog niet veranderd: de populatie plant zich voort, er worden nog steeds kippen bijgezet, en de kippen worden gevoerd door buurtbewoners. Het Amstelpark is een van de vele voorbeelden van te grote kippenpopulaties in Nederland. Ook in andere steden zijn soortgelijke problemen te constateren. De Werkgroep Park en Fauna vindt dat het wegvangen van kippen geen duurzame oplossing is. Hun uitgangspunt is een duurzame, diervriendelijke oplossing, zonder dat hiervoor van een afvoerbedrijf gebruik gemaakt hoeft te worden. Volgens de Werkgroep Park en Fauna moet bijvoorbeeld gekeken worden naar de aantrekkelijkheid van de aangeboden nestgelegenheid. De Werkgroep benaderde daarom de Wetenschapswinkel Biologie van de Universiteit Utrecht met de vraag te laten onderzoeken wat er mogelijk is om op diervriendelijke en duurzame wijze de populatie van loslopende kippen te beheren. Als student geschiedenis aan de Vrije Universiteit Amsterdam kreeg ik de mogelijkheid om binnen mijn minor het onderzoek vanuit de leerstoelgroep Ethologie van de Universiteit Wageningen uit te voeren. De Wetenschapswinkel Wageningen UR heeft de beantwoording van de aan de Wetenschapswinkel Biologie van de Universiteit Utrecht gestelde vraag overgenomen.

Aan de totstandkoming van dit rapport hebben verschillende personen bijgedragen. Ik wil Sonja Verheijen van de Wetenschapswinkel Biologie van de Universiteit Utrecht bedanken, die mij waardevolle adviezen heeft gegeven bij de start van mijn onderzoek. Ook wil ik Paul Koene en Gerard Straver hartelijk bedanken voor de begeleiding die zij mij gegeven hebben. Het enthousiasme van Paul betreffende kippen en verwilderde dieren hebben mij nog enthousiaster gemaakt voor het doen van dit onderzoek en het schrijven van dit rapport. Tevens wil ik Ton Dekker van de Werkgroep Park en Fauna bedanken. Daarnaast bedank ik iedereen die zijn tijd beschikbaar heeft gesteld voor het geven van interviews, het beantwoorden van vragenlijsten en het geven van rondleidingen. Specifiek hiervoor bedank ik Heleen Jager van de Dierenbeschermingsafdeling Amsterdam, Han Roselaar parkwachter van het Amstelpark, Arie Leyendeckers inspecteur van de Dierenbescherming Noord-Holland, Dick den Hertog van Duke faunabeheer en Truus Schoehuijs van de Dierenbescherming Alkmaar. Ten slotte wil ik mijn ouders bedanken voor de steun en inspiratie die zij mij gaven tijdens mijn onderzoek. De gesprekken die wij over de verwilderde kippen hebben gevoerd, hebben mij nieuwe inzichten gegeven. Daarnaast wil ik mijn vader speciaal bedanken voor de hulp met het uitzoeken van de wet- en regelgeving.

Met veel plezier heb ik dit onderzoek gedaan en hopelijk zal het resultaat bijdragen aan het vergroten van het welzijn van verwilderde kippen.

Christiane Willard
Amsterdam, juli 2004

Stadskippen of kippen die verwilderen in de omgeving van mensen kunnen een probleem vormen, maar bieden tegelijkertijd mogelijkheden onze kennis van kippen en van het beheer van verwilderde kippen te vergroten. Het gaat mijns inziens nog verder. De kip kan goed als een diermodel voor verwildering, (re)introductie en de-domesticatie dienen. Toegepast onderzoek met aan de ene kant een blik op de biologie van het dier en aan de andere kant op het beheer ervan in de omgeving van mensen verruimt niet alleen onze kennis over kippen, maar ook van het beheer en de aantalregulatie van populaties van andere verwilderde dieren, zoals grazers in natuurgebieden.

We danken de Werkgroep Park en Fauna, de beheerders van de verschillende parken en de Wetenschapswinkel van het Wageningen Universiteit en Researchcentrum voor de goede samenwerking. Ik dank Christiane voor haar grote inzet bij deze eerste stap op weg naar een kennisgestuurd beheer van verwilderde dieren en kippen in het bijzonder.

Paul Koene
Wageningen, juli 2004

Samenvatting

Naar aanleiding van een vraag van de Werkgroep Park en Fauna is een onderzoek verricht naar de effectiviteit en diervriendelijkheid van de gangbare methoden om vrije kippenpopulaties te beheren.

De relatie tussen mensen en kippen bestaat al zeker een paar duizend jaar. In de loop van tijd werden kippen vooral belangrijk vanwege hun vlees en eieren. Tegenwoordig maken we onderscheid tussen kippen die gebruikt worden voor de consumptie en hobbykippen.

De huidige kennis op het gebied van wilde kippen, gehouden wilde kippen (in dierentuinen), verwilderende en verwilderde kippen is kort samengevat. Van de echte wilde kip weten we niet veel. In het recente verleden zijn verwilderde kippen onderzocht om kennis over de sociale organisatie en het voortplantingsgedrag van kippen te vergroten. Ongecontroleerde populatiegroei (pest of plaag) is vaak een kenmerk van verwilderde of verwilderende diersoorten in een nieuwe omgeving. Vrije kippenpopulaties bieden derhalve mogelijkheden om kennis te vergroten over het dier zelf en het beheer van het dier in de omgeving van mensen.

Vrije kippenpopulaties zijn groepen kippen zonder duidelijke eigenaar die zich in openbare ruimte ophouden. Deze verwilderde kippen zijn over het algemeen verwilderd geraakt, doordat ze zijn achtergelaten door hun houders. Deze vrije kippenpopulaties veroorzaken aan de ene kant overlast, maar aan de andere kant kan de aanwezigheid van de populaties ook als positief worden ervaren, mits de populatie beheert en het aantal beheerst wordt.

Aan de hand van twee voorbeelden, namelijk het Amstelpark te Amsterdam en het industrieterrein te Alkmaar, is nagegaan welke methoden er zoal gebruikt worden op respectievelijk een beheerde en een onbeheerde plek. Ervan uitgaande dat kippen moeilijk verjaagd of geweerd kunnen worden kan men het probleem van de overlast van vrije kippenpopulaties op de volgende manieren aanpakken. In de eerste plaats kan men proberen de oorzaak van het ontstaan van een verwilderde kippenpopulatie aan te pakken. Hiertoe moet men zien te voorkomen dat kippen in de openbare ruimte worden vrijgelaten of gedumpt. Verder zijn er de volgende preventieve methoden om de groei van een verwilderde kippenpopulatie onder controle te houden: eimanipulatie waarbij er voor gezorgd wordt dat de eieren niet uitkomen, het verschaffen van nestgelegenheid om makkelijk bij de eieren te komen en het neerzetten van halfopen rennen waarin wordt bijgevoerd, zodat er gemakkelijk controle gehouden kan worden over de kippen en hun nesten en eieren. Indien er sprake is van een acute noodsituatie waarin mensen of kippen gevaar lopen, bijvoorbeeld door het verkeer of door agressie van omwonenden, kunnen de curatieve methoden worden toegepast, zoals het wegvangen van de kippen of van een gedeelte ervan teneinde ze elders te herplaatsen, en het tegengaan van het voederen van de kippen op ongewenste plekken door de bevolking.

Er is nauwelijks wet- en regelgeving betreffende vrije kippenpopulaties. In de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren staat in artikel 36: 'Het is verboden om zonder redelijk doel, of met overschrijding van hetgeen ter bereiking van zodanig doel toelaatbaar is, bij een dier pijn of letsel te veroorzaken dan wel de gezondheid of het welzijn van een dier te benadelen.' Ook in de Flora- en faunawet zijn enkele regels te vinden die betrekking kunnen hebben op het probleem van verwilderde dieren. Daarnaast kan enige bescherming worden ontleend aan rechtspraak op het gebied van de onrechtmatige daad in het burgerlijk recht.

De oorzaken, omvang en problemen van vrije kippenpopulaties kunnen per gemeente en (per locatie) binnen een gemeente verschillen. Daarom zal elke gemeente moeten onderzoeken welke combinatie van beheersmethoden het beste is. Een gemeente die dit probleem van het voorkomen en beheren van verwilderde kippen serieus wil aanpakken, zal hiervoor een beheerplan met budget moeten opstellen.

1. Inleiding

Vrije kippenpopulaties komen in de hele wereld voor. Net als in Nederland wordt er ook elders gezocht naar oplossingen om deze verwilderde kippen te beheren. Op Hawaï worden bijvoorbeeld kinderen van de scouting opgeroepen om voor een dollar per kip de beesten te vangen (Hawaï, 2004). Echter niet overal worden de verwilderde kippen als probleem gezien. In Afrika worden overtollige kippen bijvoorbeeld, zoals van oudsher in de hele wereld gebeurde, gewoon geconsumeerd. De dieren mogen vrij rond lopen en als de bevolking een kip wil eten, zal er een geslacht worden. Het is een manier van leven met de natuur, welke daar heel normaal is.

In onze westerse wereld is de relatie tussen de mens en de natuur op dit vlak echter anders. Er wordt hier namelijk grofweg onderscheid gemaakt tussen dieren die geconsumeerd worden en dieren die niet voor dit doeleinde gebruikt worden, namelijk de huisdieren en de in het wild levende dieren. Grote delen van de bevolking zullen het ethisch niet correct vinden om verwilderde kippen te consumeren. Ook in het kader van het beheer van verwilderde kippen dient het dierenwelzijn centraal te staan. Een veelgebruikte definitie van welzijn is die van de jurist A. Lorz (1973): 'Welzijn is een toestand van fysieke en psychische harmonie van het dier met zichzelf en met de omgeving. Gezondheid en alleszins normaal gedrag zijn in de regel aanwijzingen voor welzijn. Beide veronderstellen een soortspecifiek verloop der levensverrichtingen, waarin ook het gedrag tot zijn recht komt'¹. Omdat in de omgang van de mensen met de verwilderde kippen welzijn moet worden gewaarborgd, zal in dit onderzoek getracht worden effectieve en diervriendelijke oplossingen aan te dragen voor de aantalregulatie van vrije kippenpopulaties in Nederland.

1.1 Geschiedenis van de kip

De belangrijkste voorouder van de kip is het bankivahoen, ook wel het rode boshoen (*Gallus gallus*), een in het wild levende hoenderachtige die voorkomt in Zuidoost Azië. Het domesticatieproces is niet volledig in kaart gebracht. Wel is bekend dat er al in het jaar 3200 voor Christus huishoenders gehouden werden in Azië. Deze kippen werden hoogstwaarschijnlijk voornamelijk voor hanengevechten gebruikt. Deze gevechten zijn ontstaan in het Oosten, maar werden later ook in het Westen zeer populair. De eerste gedomesticeerde kippen kwamen rond het jaar 700 voor Christus in Zuid-Europa terecht. In Europa werden kippen vooral bij kloosters gehouden, voor hun vlees en eieren. Later kon je bij elke boerderij in Europa wel een aantal kippen vinden. De loslopende kippen moesten hun eigen voedsel bij elkaar scharrelen en in het beste geval werden ze wat bijgevoerd. De eieren werden door de boer geraapt en ook toen al kwam het vaak voor dat niet alle eieren gevonden werden wat tot gevolg had dat er een nieuwe toom kuikens uitkwam. De overtollige kippen hiervan werden geslacht voor eigen consumptie. In de 18^e eeuw kreeg men in het Westen interesse voor het raszuiver fokken van kippen. Deze raskippen werden vooral door de elite gefokt om vervolgens op de grotere buitenplaatsen te laten lopen. Het hebben van veelal onbekende, uitheemse rassen was een manier om rijkdom te tonen. De opkomst van de bio-industrie in de vorige eeuw, heeft grote gevolgen gehad voor het welzijn van de kip. Kippen kwamen voor menselijke consumptie in massafabrieken terecht, waar het welzijn van de kip in verdrinking kwam. De laatste jaren zijn er verbeteringen tot stand gebracht met betrekking tot het welzijn van vleeskuikens en legkippen.²

¹ *Gezondheids- en welzijnswet voor dieren*, bewerkt door mevr. mr. Drs. M.H. Houpt en mevr. mr. H.B. Verkade-de Heer in de editie Schuurman & Jordens 27-IV (Zwolle 1994) p. XVIII.

² E. Verhoef & A. Rijs, *Geïllustreerde kippenencyclopedie* (Rebo International b.v. Lisse 2001) 11-13.

1.2 Definitie van en voornaamste verklaringen voor het ontstaan van vrije kippenpopulaties

De definitie van vrije kippenpopulaties moet breed worden gezien. De vrije kippenpopulaties zijn groepen kippen zonder duidelijke eigenaar die zich in openbare ruimte ophouden. Het kan zijn dat de houder de kippen wel verzorgt, echter kan het ook zo zijn dat er geen houder meer is welke de dieren verzorgt. In veel gevallen zal het laatste betrekking hebben op vrije kippenpopulaties en is er in het geval van vrije kippenpopulaties geen sprake van gehouden dieren.

Er kunnen vele redenen worden gegeven waarom er verwilderde kippen in ons land zijn. Uiteraard kunnen deze verklaringen bijdragen aan de oplossing van het probleem. In de loop van dit rapport zullen er meerdere verklaringen gegeven worden. Het is echter van belang dat de overheersende verklaring wordt benadrukt. We kunnen namelijk vaststellen dat vrije kippenpopulaties voornamelijk zijn ontstaan door het vrijlaten van dieren door particulieren. De redenen tot het achterlaten van dieren blijft een moreel vraagstuk en kan eigenlijk alleen worden opgelost door een mentaliteitsverandering. In feite dient men zich ervan bewust te worden dat men zijn verantwoordelijkheid voor dieren niet neemt bij zo'n vrijlating waardoor in belangrijke mate het probleem van verwilderde kippen is ontstaan.

Omvang van het probleem

Vrije kippenpopulaties komen in het hele land voor. Ze zijn voornamelijk te vinden in stedelijke gebieden of plekken waar kippen veel voedsel kunnen vinden. De achtergelaten kippen gaan zoeken naar een plek waar eten en beschutting te vinden is. Kippen worden vaak achtergelaten bij kinderboerderijen en parken. Hun aantal levert daar vervolgens problemen op.

De grootte van vrije kippenpopulaties verschilt per plek. Het kunnen populaties van een tiental kippen zijn, maar ook zijn populaties van honderden kippen tegenwoordig niet ongewoon. Uiteraard zal de grootte van de populatie van invloed zijn op de hoeveelheid overlast en mede bepalend zijn voor de te nemen maatregelen.

Het Amstelpark en het industrieterrein Alkmaar, zijn twee van de vele voorbeelden in ons land waar de situatie beheerst moet worden. Zo heeft het bedrijf Duke faunabeheer uit Lelystad op veel verschillende plaatsen vrije kippenpopulaties gevangen. Voorbeelden van waar Duke kippen heeft weggevangen, zijn het AMC ziekenhuis Amsterdam, een bedrijf in Zoetermeer, Haarlem nabij het Elisabeth Gasthuis, Stadsdeel Oud West van Amsterdam, Molenwijk in Amsterdam Noord, Gemeente Vlaardingen en Tripolis kantoorgebouw in Amsterdam. Ook uit de verschillende dierenbeschermingsafdelingen worden veel plaatsen aangegeven waar het probleem van vrije kippenpopulaties beheerst moet worden, zoals bij een restaurant in Bodegraven, verschillende plekken in Den Haag, Amsterdam, Utrecht en Eindhoven.

Overlast van en bezorgdheid over de vrije kippenpopulaties

Er kan onderscheid gemaakt worden tussen de klachten over daadwerkelijke overlast van de kippen en de bezorgde vragen van het publiek over het welzijn van de kippen. Het kan per plek verschillen waar men over klaagt. De meeste klachten hebben betrekking op een drietal problemen. In de eerste plaats wordt er geklaagd over geluidsoverlast die mat name de hanen met hun kraaien veroorzaken. Ook zijn er mensen die het gekakel van de hennen als overlast beschouwen. Verder hebben klachten te maken met de rommel die de kippen maken, namelijk het omwoelen van tuinen en opentrekken van vuilniszakken. De derde groep klachten gaat over de verkeersonveilige situaties die de loslopende kippen vaak veroorzaken.

Er worden door het publiek ook veel vragen gesteld over het welzijn van de kippen. Omdat de populaties over het algemeen in steden voorkomen, is men er nogal eens bezorgd dat de kippen slachtoffers van het verkeer worden. Ook komen er vaak telefoontjes bij de Dierenbescherming binnen van verontruste mensen die willen weten wie de kippen verzorgt, omdat men bang is dat de dieren te weinig voedsel kunnen vinden en ze medische zorg nodig hebben.

1.3 Belang van kippen in stadsgroen

Het is belangrijk om per locatie vast te stellen of de kippen iets hebben toe te voegen aan de natuur of dat de groep nadelige gevolgen heeft voor de natuur. Kippen kunnen waardevol zijn voor stadsgroen. In het Amstelpark zijn de kippen uitgezet om wormen te bestrijden die planten aantasten. Op deze manier kunnen kippen dus van toegevoegde waarde zijn voor een gebied waar men zijn planten en struiken wil behouden. Het kan echter ook zo zijn dat de kippen beperkte schade aanbrengen, zoals het vernielen en omwoelen van stukken grond.

1.4 Relatie mensen en kippen

Zoals al in paragraaf 1.1, de geschiedenis van de kip, is vermeld, heeft de mens al sinds 5 à 6000 jaar een actieve band met deze dieren. De status van een dier wordt bepaald door vier variabelen: een historisch/culturele component, de persoonlijke band, de kennis over het dier en het aantal dat beschikbaar is.³ Zo kan ook de status van de kip worden bepaald. Zo blijkt de status van een kip afhankelijk van het doel dat de kip heeft. Een kip voor consumptie of als proefdier zal een andere status hebben dan een hobbykip. Het verschil in status leidt jammer genoeg vaak tot verschillende manieren van omgaan met de dieren.

1.5 Doelstelling en onderzoeksvragen

De doelstelling van het onderzoek is het vinden van mogelijkheden om vrije kippenpopulaties (op specifieke plekken in de bebouwde omgeving) zowel effectief als diervriendelijk te beheren. In de inleiding is een definitie van vrije kippenpopulaties gegeven en zijn de voornaamste oorzaken van het ontstaan van deze populaties uiteengezet. Daarnaast is gekeken wat precies de omvang van het probleem is, wat nu precies onder overlast valt, hoe belangrijk de kippen voor het stadsgroen zijn, wat de relatie tussen mensen en kippen behelst.

Over het beheer van vrije kippenpopulaties bestaat nauwelijks literatuur. Men zoekt doorgaans per gemeente of per dierenbeschermingsafdeling naar oplossingen. Er is nog geen algemene procedure voor het beheren van de vrije kippenpopulaties. Door het probleem te beschrijven en alle oplossingen die er zijn in kaart te brengen, zal er duidelijkheid komen over het beheer van de vrije kippenpopulaties.

Dit onderzoek zal vooral ingaan op het leven van de kip tot aan zijn dood, er zal geen aandacht worden besteed aan de discussie over het doden van dieren (Coenen *et al.*, 2000). Deze discussie is zeer belangrijk, maar is van een andere orde en valt buiten de doelstelling van dit onderzoek.

Voor het uitvoeren van het onderzoek staan de onderstaande vragen centraal:

1. Wat is er bekend over de effectiviteit en diervriendelijkheid van methoden om vrije kippenpopulaties te beheren?
2. Wat zijn de voorwaarden en beperkingen van deze methoden?
3. Welke methoden lijken het meest geschikt voor het beheren van vrije kippenpopulaties in een gewone situatie en in een noodsituatie?
4. Welke aanbevelingen kunnen worden gedaan over een effectieve en diervriendelijke beheersing van vrije kippenpopulaties in een gewone situatie en in een noodsituatie?
5. Hoe kunnen de diverse partijen bij de oplossing van het probleem een rol spelen?

³ De Cock Buning, de analyse van 'de status van het dier' oratie, 17 december 2003, terug te vinden op: www.animalfreedom.org/paginas/column/cockbuning.html

2. Twee casusbeschrijvingen

Er zijn in Nederland verschillende manieren van aanpak voor het beheren van verwilderde kippen. In veel gevallen zullen het makkelijke oplosbare gevallen zijn, zoals een toevallig ontsnapte kip, waarvoor de Dierenbescherming onderdak zal vinden. Er zijn echter voor de vrije kippenpopulaties die zich in de loop van de jaren hebben gevormd, niet zo gemakkelijk oplossingen te vinden. Hierin kan onderscheid gemaakt worden tussen de plekken waar er toezicht wordt gehouden op de verwilderde kippen, zoals stadsparken, en plekken waar hier geen sprake van is. Ter illustratie van de twee verschillende locaties - beheerd en onbeheerd - worden achtereenvolgens het Amstelpark te Amsterdam en een industrieterrein te Alkmaar besproken.

2.1 Beheerde plek – Amstelpark

Omschrijving van het Amstelpark

In 1972 zijn bij de inrichting van het Amstelpark enkele kippen uitgezet. De reden hiervan was het bestrijden van wormen in de rhododendrons. De groep kippen is in de loop der jaren gegroeid en tijdens de MKZ crisis in 2001 en de vogelpest bezorgden honderden kippen veel overlast in de omgeving. Het Amstelpark beslaat 38 hectare grond. Aan dit gebied zijn een aantal parkwachters verbonden die zorg dragen voor het gebied en de dieren. In het gebied zijn er thans rond de 100 kippen in kleine groepjes verspreid. Deze kippen worden gezien als verwilderde huisdieren en zijn de basispopulatie van het Amstelpark.

Probleembeschrijving van de noodsituatie ten tijde van de MKZ crisis en de vogelpest

Vóór de MKZ crisis in 2001 werden er per jaar rond de 150 nieuwe kippen geboren en waren er in totaal rond de 600 à 700 kippen. Ook werden er af en toe door particulieren kippen achtergelaten. Dit aantal ligt tussen de 50 en 100 per jaar en deze werden aan het eind van het jaar gevangen. Tot aan de MKZ crisis hadden de parkwachters de situatie redelijk onder controle. Echter tijdens de MKZ ontstond er een vervelende samenloop van omstandigheden, namelijk als eerste de gevolgen van de MKZ, de regionaal gebonden verboden en landelijke restricties op vervoer en houden van huisdieren. Hierdoor waren de parkwachters niet zoals gewoonlijk in staat om af te voeren naar een afnemer, die in een MKZ gebied woont. Houders van kippen werden angstig voor de gevolgen (eventueel) indien besmetting zou optreden in hun buurt en dumpten massaal hun kippen. Als tweede was er een onderbezetting in de ploeg waardoor er minder eieren werden geraapt en kippen werden gevangen. Tijdens het MKZ jaar liepen er 1500 kippen tot ver in de wijk. In het MKZ jaar en het jaar erna hadden de buurtbewoners hierdoor veel overlast en dit leidde meerdere malen tot veel burenruzies. Zowel de burgers als de overheid legden de verantwoordelijkheid van de overtollige kippen bij de parkwachters neer, terwijl de kippen op dat moment ver buiten het park leefden. De parkwachters zeggen servicegericht te zijn en hebben de verantwoordelijkheid in die zin op zich genomen. Echter was het een moeilijk oplosbaar probleem en het heeft twee jaar geduurd, voordat de kippen buiten het park allemaal waren gevangen.

Toen de kippenstand weer enigszins op pijl was, en er eind van het voorjaar rond de 200 kippen waren, brak de vogelpest in 2003 uit. Dit had o.a. tot gevolg dat er in drie weken tijd 400 kippen in het park werden achtergelaten. Er zijn op dat moment waarschuwborden geplaatst dat de kippen geruimd zouden worden indien ze werden losgelaten in het park. Het ministerie heeft contact opgenomen met de parkwachters over de vraag wie de verantwoordelijkheid draagt voor de kippen. Parkwachters zijn echter geen eigenaren en ook geen houders. Ze zijn echter wel beheerders, omdat ze bepaalde verplichtingen hebben ten aanzien van de kippen. Tijdens de vogelpest was er een explosieve groei van de kippenpopulatie. Langs de randen van het park zijn er 900 kippen gevangen en ook in het park is er verdunning aangebracht. De politiek zou in eerste instantie bepalen wat te doen met het probleem van grote populaties kippen. Men gaf instructie dat de parkwachters alle kippen

moesten ophokken, maar dat was voor de parkwachters onmogelijk. Uiteindelijk is er, behalve enkele grote vangacties, niets gebeurd. Feitelijk zijn er om zoveel mogelijk uitbraken te voorkomen, in het park zoveel mogelijk kippen weggevangen met behulp van Duke faunabeheer. De kippen die op de weg liepen zijn ook weggevangen en enkele zijn 'weggeschoten'. Door tussenkomst van de Werkgroep Park en Fauna, en de Amsterdamse Dierenbescherming, die aanvankelijk niet over de vangactie geïnformeerd waren, konden veel kippen bij particulieren geplaatst worden. Op de boerderij van Dafne Westerhof zijn honderden kippen en hanen ondergebracht.

Kippen zijn zeer territorium gebonden en zolang er genoeg voer, voldoende nestgelegenheid en een veilig klimaat is, zullen ze in het park blijven. De situaties van de afgelopen jaren waarin de kippen tussen de flats en op de snelweg liepen, is dus een uitzondering geweest.

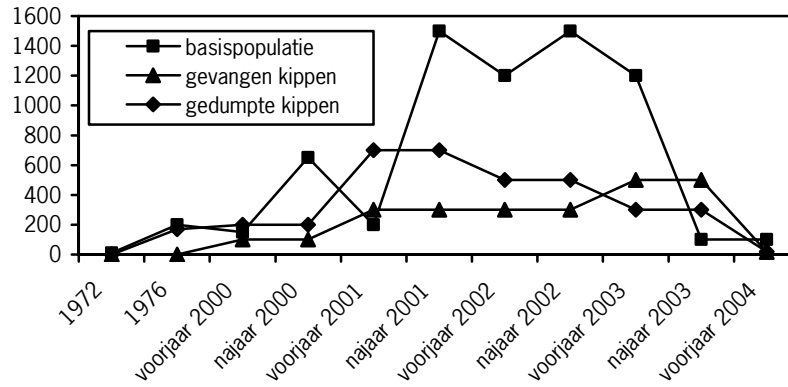
Aanpak van de parkwachters om hun populatie te beheren

Vandaag de dag hebben de parkwachters de situatie onder controle. Ze hebben nu een strakker beleid en 'spelen in' op de kippen die in het park zijn achtergelaten. Er is iets meer budget uitgetrokken voor het beleid van 'het beter in de hand houden van de kippenpopulatie'. De parkwachters weten precies waar de kippen hun nestjes maken en waar de eieren dus geraapt moeten worden. De kippen zouden de voorkeur geven om hun nesten in half open gebied te maken aan de rand of het begin van het bos. Per jaar rapen de parkwachters zo'n 3000 eieren, vanaf januari tot halverwege juni. Hierna laten ze de natuur als het ware met rust en komen er nog een aantal nestjes uit. Ook leggen ze regelmatig een klein aantal kalkeieren terug. De geraapte eieren worden voor eigen consumptie gebruikt. De eieren worden niet verkocht. Daar zijn drie redenen voor, te weten: voedselveiligheid, administratieve rompslomp en geen constante aanvoer. De parkwachters rapen ook een groot aantal bebroede eieren, welke ze terugleggen in het park als voedsel voor allerlei dieren. De parkwachters voeren dit rapen van eieren of in de ochtend of aan het eind van de dag uit, zodat dit niet onder het oog van het publiek gebeurt. Niet vanwege het willen stilhouden van deze bezigheid, maar omdat het publiek anders ook zelf eieren gaat rapen. Naast het beperken van de kippenstand door het rapen van eieren door de parkwachters is er ook een natuurlijke beperking. Er leven in het gebied namelijk verscheidene natuurlijke vijanden van de kip, namelijk buizerds, haviken, sperwers, bunzingen en hermelijnen.

In het Amstelpark is dus thans een basispopulatie, waarvan de parkwachters de eieren regelmatig rapen en welke eveneens in omvang wordt beperkt door een aantal natuurlijke vijanden. Daarnaast is er een groep achtergelaten kippen. Hiervan worden er per jaar rond de 80 kippen in groepjes gevangen. Deze kippen worden door de parkwachters makkelijk onderscheiden van de basispopulatie. Indien de parkwachters niet in staat zijn de kippen te vangen, bellen ze Duke faunabeheer. Er zijn twee oplossingen die de parkwachters voor de gevangen kippen hebben. Ten eerste is er een lijstje met namen van mensen die wel een paar kippen willen hebben, welke ze afbellen. De andere optie is de kippen slachten en als voer voor de grote wilde dieren uit Artis aanleveren. De voorkeur gaat uit naar de eerste optie, maar als het niet anders kan, dan zullen de kippen worden afgemaakt en naar Artis vervoerd worden.

Het probleem is volgens de parkwachters nu onder controle door een goed management. In extreme situaties zal op hun 'diervriendelijke' voorwaarden gevangen worden. Conclusie van de parkwachters is dat de politiek en het publiek nog steeds over een probleem spreken dat er helemaal niet is. Voor zover de kippenpopulatie aandacht behoeft, wordt er in Amsterdam niet onderling over gecommuniceerd en is er geen stadsbeleid, niet eens op stadsdeelniveau. Op dit gebied zouden er verbeteringen kunnen komen.

In Figuur 1 zijn de genoemde cijfers met betrekking tot de vrije kippenpopulatie in het Amstelpark opgenomen. De door parkwachters gewenste voorjaarspopulatie is ongeveer 150 kippen, iets meer hennen dan hanen. In het najaar is de gewenste populatie ongeveer 600 dieren. Zodoende is door natuurlijke oorzaken en vangst een verlies van 450 dieren nodig. Gedurende wintermaanden sneuvelen dieren door predatie en het weer. Tevens vangen de parkwachters in die periode omdat via voeren het vangen wat makkelijker gaat.

Figuur 1. Geschatte kippenpopulatiegrootte in het Amstelpark te Amsterdam.

2.2 Onbeheerde plek – Industrierrein Alkmaar

Omschrijving van het ontstaan van het probleem op het industrierrein

Uit een gesprek met Truus Schoehuijs van de Alkmaarse Dierenbescherming, is tot de volgende informatie gekomen. In 1984 laat een autosloper op het industrierrein een aantal kippen los rond zijn bedrijf. De bedrijfseigenaar had de kippen voorheen op een afgeschermd stuk grond, maar aangezien de kippen zich in de loop der jaren hebben vermeerderd, zijn de kippen buiten het bedrijfsterrein terechtgekomen.

Probleembeschrijving van de situatie voorheen

Nadat de kippen in 1984 op het terrein zijn losgelaten, vermeerderden ze zich en er worden kippen door particulieren bijgezet. In 1996 wordt er gesproken van honderden kippen die overlast bezorgen. De Dierenambulance gaat in opdracht van de gemeente Alkmaar vangen, men stuit echter op weerstand van de bedrijfseigenaar en omwonenden. In 1999 wil de gemeente een valkenier inschakelen en stuit nu op weerstand van omwonenden en de Dierenbescherming. De gemeente meldt dat ze de dieren met netten gaat vangen. Alleen de 'slimme' dieren die ontsnappen, moeten geruimd worden door de valken. Hier komt opnieuw protest op van omwonenden en de Dierenbescherming. De belangenvereniging Industrierrein Oudorp verzoekt de vangactie te verdagen uit vrees voor escalatie. In 2000 meldt de krant dat de belangenvereniging honderden dieren wil slachten, omdat ze voor een gevaarlijke verkeerssituatie zorgen. De Dierenbescherming protesteert hierop. De ondernemers zien vervolgens van de actie af. In januari 2001 worden er door de gemeente 8 hanen en 5 hennen gevangen. De Dierenbescherming plaatst de dieren. Omdat dit vangen voor de gemeente Alkmaar te arbeidsintensief is, zoekt men een andere oplossing. De verantwoordelijke wethouder wijst op het gevaar voor de volksgezondheid en de verkeersveiligheid. De dieren lopen namelijk een bakkersbedrijf in en ze gaan onverwacht de weg op. De wethouder wil de gevangen kippen laten inslapen. Plaatsen van de kippen heeft volgens hem geen zin, want verwilderde dieren zouden niet te plaatsen zijn. De Dierenbescherming protesteert en biedt hulp aan. De gemeente maakt de omgeving dieronvriendelijk door de struiken tot de grond toe af te snoeien. In maart 2001 neemt de gemeente vang- en verdelgingsbedrijf Rob van Veldhuijzen uit Boxmeer (Brabant) in de arm. De gemeente wil een gesprek met de Dierenbescherming. De uitkomst van het gesprek is dat de Dierenbescherming de gevangen dieren zal plaatsen. Er wordt gevangen met netten. De actie levert 94 hanen en 72 hennen op. De Dierenbescherming plaatst de dieren. In juni 2001 kan er niet gevangen worden omdat het bladerdek van de bomen te dicht is. In augustus 2001 worden er (illegaal) dieren weggevangen. In november 2001 gaat de gemeente weer denken over de vangactie. Men denkt aan methoden van verdoven. Dierenbescherming informeert bij afdeling Anaesthesiologie van de Universiteitskliniek voor gezelschapsdieren in Utrecht naar mogelijkheden. Daar ziet men meer in een vangactie zonder verdoving. (Bij oraal toedienen van een verdovingsmiddel in het voer krijgen

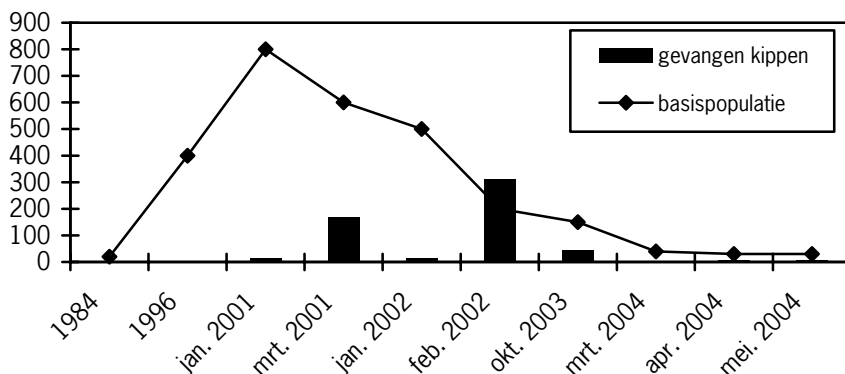
de bazen veel en de kneuzen weinig binnen.) In januari 2002 komt Rob van Veldhuijzen met een hoogwerker op dieplader uit Boxmeer om de dieren uit de bomen te halen. Een snelle actie levert 5 hennen en 8 hanen op. Vervolgens vliegen de dieren naar de volgende boom. De dieren worden geplaatst door de Dierenbescherming. In februari 2002 wordt Duke fauna-beheer ingeschakeld. Men vangt met een kooi. In de zomer van 2002 worden er 176 hennen en 133 hanen gevangen en door de Dierenbescherming geplaatst. Op 7 maart 2003 breekt de vogelpest crisis uit en komt er een stop van alle activiteiten. In oktober 2003 worden er 36 hennen en 6 hanen gevangen. De Dierenbescherming plaatst de dieren. Op 1 maart 2004 liepen er ongeveer 40 kippen rond. Nadat er in april en mei nog een tiental kippen zijn gevangen, lopen er begin juni 30 kippen op het industrieterrein Oudorp rond.

Tegenwoordige aanpak van de Dierenbescherming en de eigenaar

Het probleem wordt nu in de hand gehouden door strikte afspraken tussen de Dierenbescherming en de bedrijfseigenaar. De Dierenbescherming heeft in overleg met de gemeente aan de bedrijfseigenaar de voorwaarde gesteld dat hij niet meer dan een aantal van 40 kippen mag laten rondlopen. Als hij zich niet aan die voorwaarde zou houden, zou er weer gevangen worden. Ook de dame uit de buurt die de kippen zeer regelmatig voert en de eieren weghaalt, wordt op deze manier ‘in de hand gehouden’. In principe hoeven de kippen niet te worden bijgevoerd, want er is genoeg eten in de omgeving. Er zijn genoeg lage bosjes, gras en bomen zodat hun leefomgeving zeer aangenaam is. Enkel in de winter zouden ze iets extra voer kunnen krijgen. Ze worden echter zeer regelmatig bijgevoerd. De bedrijfseigenaar zorgt er zelf voor, deels met behulp van de dame door eieren weg te halen, dat er zo weinig mogelijk nestjes uitkomen. Hij schudt de eieren echter niet. De nestjes die niet zijn weggehaald, laat hij gewoon uitkomen en hij laat de natuur eerst zijn gang gaan, voordat hij zelf ingrijpt. Als een nestje is ‘uitgedund’ door ratten uit de omgeving, zal hij de adolescenten weglukken in een container en vervolgens bij mensen plaatsen. Er wordt op dit moment niet geklaagd over overlast door omwonenden of andere bedrijven. De meeste mensen zijn bekend met het feit dat daar kippen lopen en zolang het er niet teveel worden, zijn er geen klachten. Er zijn op het moment op een aantal plekken groepjes kippen te vinden. In totaal zijn er eind april 2004 vier uitgekomen nesten geconstateerd, met in totaal rond de 25 kuikens.

De conclusie die uit deze situatie getrokken kan worden, is dat met het opbouwen van contacten met betrokkenen er naar een oplossing gezocht kan worden en mensen er vaak welwillend tegenover staan. De Alkmaarse Dierenbescherming houdt dankzij haar contacten met de gemeente en met enkele bij de kippenpopulatie betrokken mensen uit de buurt controle op het beheer van de populatie die voor iedereen aanvaardbaar is.

In Figuur 2 zijn de genoemde cijfers met betrekking tot de vrije kippenpopulatie van het industrieterrein te Alkmaar opgenomen.

Figuur 2. Geschatte kippenpopulatiegrootte op het industrieterrein te Alkmaar.

3. Eco-ethologie van de verwilderde kip

Een verwilderd dier is in de eindfase van een verwilderingsproces, waarbij vastgesteld is dat het dier in zijn omgeving kan overleven en zich voortplanten zonder tussenkomst van de mens. De verschillende stadia die de diersoort dan heeft ervaren zijn de wilde staat, de gedomesticeerde staat, de verwilderende staat en uiteindelijk de verwilderde staat. Deze laatste zal op de wilde staat lijken, maar slechts dan wanneer de omgeving, waarin het gedomesticeerde dier verwilderd is, gelijk is aan de omgeving, waarin de wilde voorouder leefde. Aanpassing van een individueel verwilderend dier aan de omgeving kan door ervaring heel snel plaatsvinden, genetische aanpassing van een populatie zal slechts langzaam plaatsvinden. In de praktijk zijn verwilderende dieren slechts zelden in een echt verwilderde staat. Verwilderend en verwilderd worden in de praktijk meestal niet onderscheiden en tezamen verwilderd genoemd. Voor het begrijpen van gedrag de eco-ethologie (gedrag in relatie met de omgeving) van de verwilderde kip zijn informatief:

- 1) studies van de wilde voorouder van de kip, het rode boshoen (*Gallus gallus spec*) of de bankiva (*Gallus gallus bankiva*),
- 2) studies van het rode boshoen in dierentuinen,
- 3) studies van de uitgezette en verwilderde gedomesticeerde kip (*Gallus gallus domesticus*),
- 4) vergelijkend onderzoek tussen de gedomesticeerde kip en de voorouder van de kip.

3.1 Wilde kippen

De oudste beschrijvingen van het leven van de wilde kip laten zien dat deze in paartjes leeft (Beebe, 1936; Encyclopaedia Britannica) of in kleine groepjes van een haan met 1, 2 of 3 hennen (Collias, 1960). De groepjes hebben een territorium waarbij de haan via kraaien 's morgens, 's avonds en vaak ook 's middags aangeeft dat zijn conditie goed is (Koene, 1996) en zijn territorium bezet is (Collias, 1960). Hanen leveren soms gevechten die vaak met de dood van een van hen eindigt. Hun sporen zijn erop gericht de tegenstander door de kop/ogen te priemen. De verliezer wordt geconsumeerd (Beebe, 1936). De dieren eten echter vooral verse bamboescheuten en worden lokaal ook wel 'Bamboefowl', bamboekippen, genoemd. Ze vertonen een aantal aanpassingen aan bamboe, o.a. kunnen ze bamboe verticaal inklimmen bijvoorbeeld om een slaapplek te zoeken. Wilde kippen eten ook veel insecten, wormen, maar ook hagedissen en dergelijk en zijn dus omnivoor. Een aantal jaren geleden hebben een aantal goede kippenonderzoekers subsidie gekregen om gedurende 3 maanden het gedrag van de bankiva te bestuderen. De onderzoekers hebben gegevens van uiteindelijk ruim één uur observatie mee naar huis genomen! Echte wilde kippen zijn dus nauwelijks te observeren en leven in de donkere dichtbegroeide jungle en er is dus nauwelijks iets van ze bekend of bestudeerd. Een zeer belangrijke manier om onderling contact te houden in de donkere jungle is via geluiden, vocalsaties. Recentelijk is komen vast te staan dat hun geluidscommunicatie ook gebruikt kan worden om hun welzijn te meten (Zimmerman & Koene, 2002). Onderzoekers vragen zich zelfs af of er nog echte wilde kippen zijn. Studies van Siegel en anderen (1992) laten zien dat dieren die voor wilde kippen versleten worden genetisch gezien kruisingen (hybriden) tussen wilde en gedomesticeerde kippen zijn. Er zouden alleen nog op sommige Polynesische eilanden geïntroduceerde wilde kippen gevonden worden. Na de eerste studies van Beebe heeft Collias op een aantal plaatsen in Azië de wilde kip beschreven. Collias heeft daarnaast deze wilde kip gedurende 50 jaar in gevangenschap bestudeerd in de San Diego Zoo. Deze bankiva worden ook veel in andere dierentuinen gehouden en daarin tegenwoordig steeds vaker bestudeerd (o.a. Dawkins, 1989; Pizzari & Birkhead, 2000). Uitkomsten van dit onderzoek geven een beeld van de sociale organisatie en evolutionaire aspecten van het gedrag in aanpassing aan de omgeving. Ze worden gerelateerd aan de Hamilton-Zuk hypothese (Zuk *et al.*, 1990), die laat zien dat uiterlijke versierselen van de haan (vooral de kam) een goede indicatie van de gezondheid (weinig parasieten) en de status van het dier is. Verder laten de hennen en hanen vooral een opvallende competitie wat betreft paringsgedrag zien, namelijk via spermacompetitie (Pizzari & Birkhead, 2000). Hennen en hanen zijn allebei goed in staat het vaderschap van kuikens te manipuleren, zoals dat ook bij veel andere vogels met een zeer flexibele sociale organisatie is aangetoond (Davies, 1992).

3.2 Extensief gehouden, verwilderende en verwilderde kippen

In de 3^e wereld zijn kippen een belangrijke eiwitbron vooral wat betreft vlees; eieren zijn minder belangrijk. Kleine boeren houden tot ongeveer 10 extensief gehouden kippen. Deze kippen leven bij de mensen en krijgen meestal wel water, wat bescherming en nestplaatsen. Ze krijgen echter geen voer, en moeten derhalve in het wild foerageren, en hun kostje bij elkaar scharrelen. De hennen dienen vooral voor de voortplanting en de hanen worden bij voorkeur gegeten. De kleine boeren helpen de kippen vooral bij de voortplanting. Nestplaatsen worden veelal op 1.5 meter hoogte door de boeren aangebracht en verbrand als er een verdenking van parasieten is. De kippen maken veel gebruik van deze nestplaatsen o.a. om roofdieren (predatoren) te vermijden. De kippen worden nauwelijks geselecteerd en vertonen over het algemeen een veelheid van vormen. In Azië is het waarschijnlijk dat hybriden tussen deze gedomesticeerde en wilde dieren verwilderen en dan vaak – onterecht - als wild boshoen gezien worden.

Sommige onderzoekers hebben naar echte - al vele generaties - verwilderde kippen gekeken (McBride, 1969; Rose, 1984). Ze vonden vooral verschillen met betrekking tot angstreacties. De verwilderde dieren waren over het algemeen angstiger dan gedomesticeerde kippen. Anderen hebben gedomesticeerde kippen gericht uitgezet op eilanden en aspecten van het leven van deze dieren onderzocht. Wood-Gush, Savory en Duncan lieten in een serie publicaties zien dat bij de verwildering het antipredator gedrag (reactie op een roofdier) en gedrag van de kloek niet meer optimaal is, en verder dat verwilderde kippen een aantal gedragingen zoals vliegen niet meer goed beheersen (Wood-Gush & Duncan, 1976; Duncan *et al.*, 1978; Savory *et al.*, 1978). Opvallend is echter dat het gedrag van het huishoen, de bankiva en het verwilderde hoen zoveel op elkaar lijken (ethogrammen gelijk).

3.3 Vergelijkende studies

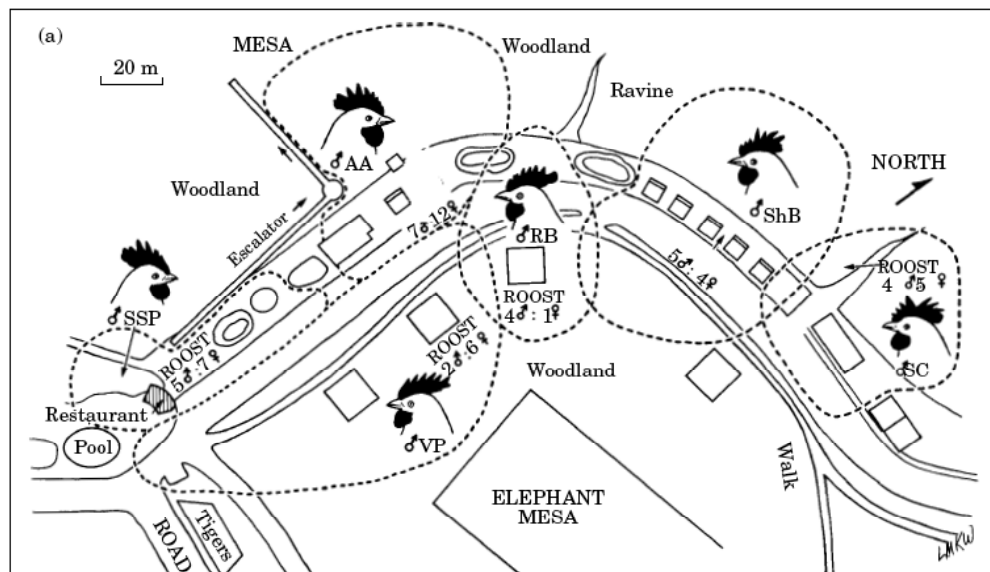
Studies van Jensen en zijn groep (Schütz *et al.*, 2001) laten zien wat er door domesticatie veranderd is in de kip. De meest opvallende uitkomsten van dergelijk vergelijkend onderzoek zijn dat de angst van de dieren voor nieuwe stimuli, de antipredator reactie, de activiteit van hanen en hennen, en het gebruik van vocalisaties onder invloed van selectie veranderd zijn. Dit heeft invloed op de gedragsstrategieën van de kippen. Kippen geselecteerd op het efficiënt omgaan met voer (bijv. witte leghorns) missen naast een verlaagde activiteit ook een aantal andere activiteiten, die wilde of niet-geselecteerde gedomesticeerde dieren of langdurige verwilderde kippen wel vertonen. Naast de genoemde verschillen in angstreacties is het effect van het zogenaamde contrafreeloading bekend. Als een wilde kip de keuze heeft tussen gratis voer op een hoopje en werken voor voer (bijv. door te scharrelen), zal de wilde kip voor het werken voor voer kiezen (en gaat dus scharrelen in plaats van direct voerpikken in de keuze situatie). Gedomesticeerde kippen laten dat niet zien, zij kiezen voor het gratis voer. Deze aanpassing past in het idee van de zogenaamde Resource Allocation theorie, d.w.z. dieren hebben een bepaald maximum aan energie uit te geven. Als dieren geselecteerd worden om energie bijv. aan veel vlees of eieren uit te geven gaat dat ten koste van activiteit, immuunsysteem, en andere verdedigingsmechanismen.

Andere belangrijke factoren voor aantalregulatie zijn de ziekten en parasieten. In de wilde kip in gevangenschap is dit goed uitgezocht. De haan met de mooiste versierselen is de haan die extra energie over heeft om naast in een goed immuunsysteem en een normale hormoonhuishouding te investeren in uiterlijk vertoon. Deze hanen worden bij voorkeur door de hennen 'uitgekozen' (dit gaat verscholen (cryptisch) en na de daad, d.w.z. de haan verkracht de hen meestal; de hen heeft echter mogelijkheden om keuzes te maken voor het sperma dat haar eieren bevrucht via het behouden of het uitscheiden van sperma; Pizzari & Birkhead, 2000). Samengevat hebben individuele kippen individuele belangen en gedragsmogelijkheden die in een stabiele situatie (d.w.z. bij een constant voedselaanbod een stabiele populatieopbouw en -aantal laten zien. Echter wanneer er een overmaat aan voedsel is worden deze mechanismen niet zichtbaar en groeit de populatie snel en heeft geen verweer tegen indringers (door middel van territoria en de bijbehorende reacties van dominante hanen).

Aanpassingen onder domesticatie hebben voor het belangrijkste deel betrekking op echte domesticatie-effecten, d.w.z. dieren worden tammer en hanteerbaarder. Ze kunnen goed in de buurt van de mens leven. Genetische selectie op een hoge eiproductie heeft een verhoging van agressiviteit tot gevolg en ook een verhoging van verenpikken (is niet gerelateerd met agressiviteit). Tegelijk leidt dit tot minder tamme dieren en werkt dergelijke selectie dus tegengesteld aan domesticatie. Selectie op voerconversie heeft tot gevolg een verlaging van activiteit en een verandering in gedragsstrategie, dieren vertonen minder exploratie scharrelgedrag of antipredator gedrag. Deze algemene kenmerken zijn waarschijnlijk ook terug te vinden in een populatie van verwilderde kippen met een aandeel van sterk geselecteerde kippen voor vlees en/of eieren. Bij hobbydieren die geselecteerd worden op uiterlijke kenmerken zou het wel eens kunnen zijn dat dat niet de sterkste dieren zijn omdat niet op de uiterlijke kenmerken die de kippen zelf prefereren geselecteerd wordt.

3.4 Sociale organisatie

Het sociale systeem van de kippen lijkt ook door recente studies over spermacompetitie bij kippen erg flexibel te zijn (Pizzari & Birkhead, 2000). Het uitgangspunt lijkt het territoriale monogame paar te zijn. Met het uitsterven van de wilde kip is dat systeem wellicht ook uitgestorven. De sociale organisatie zoals gevonden bij de 'gehouden wilde kip' in de San Diego Zoo lijkt het meest voor te komen ook bij de verwilderde kip, d.w.z. geïsoleerde populaties kippen bestaand uit subgroepen met een dominante haan in een territorium, waarbij binnen dat territorium een aantal hanen en hennen rondlopen, die een roest (slaapboom) met elkaar delen (bijvoorbeeld in een San Diego Zoo vallei in 1983 waren er 6 roesten met 5 hanen en 7 hennen, 7 hanen en 12 hennen, 2 hanen en 6 hennen, 4 hanen en 1 hen, 5 hanen en 4 hennen, 4 hanen en 5 hennen; zie Figuur 3).

Figuur 3. Plaats van de territoria van dominante hanen en van de slaapbomen (roesten) van de bijbehorende groepen in een vallei van de San Diego Zoo in 1983.

De sociale organisatie van de bankiva is een dynamisch systeem waarbinnen zowel hanen als hennen soms van groep of populatie wisselen en waarbij slechts een paar dominante hanen en een paar dominante hennen voor de populatieaanwas zorgen. Wel blijkt dat nieuwkomers in een groep snel of langzaam assimileren. Dominante dieren doen er zo'n 3 dagen over om te assimileren, terwijl subdominante dieren er wel 3-6 weken over doen om opgenomen te worden in de groep.

Subdominante hanen en hennen doen niet mee aan de voortplanting en wisselen regelmatig van groep. Gemiddelde groepsgrootte in de San Diego Zoo was 11 vergeleken met een gemiddeld van 5 in India (Collias, 1967). Verwilderde kippen kunnen zich onder uiteenlopende omstandigheden handhaven. Wat Collias beschrijft in San Diego Zoo kan ook elders verwacht worden op basis van wat een stabiele omgeving genoemd kan worden. De sociale organisatie van 'wilde' kippen (het zijn daar ook hybriden), zorgt in zich zelf voor beperkingen door de relaties die tussen dieren bestaan, waarvan territorium en pikorde het belangrijkste zijn. Dominante hanen verjagen of doden indringende hanen en lokken nieuwe hennen. Van de hennen is eigenlijk alleen het dominante hennetje succesvol. De sekseratio is soms gelijk (Collias & Collias, 1967, 1996), maar soms ook helemaal scheef (Rose *et al.*, 1984). Door de extreme jacht en doordat de kip een cultuurvolger is geworden (ze leven vooral op platgebrande velden in grote groepen na de broedtijd) zijn wilde kippen waarschijnlijk uitgestorven. Kippen vertonen per flock groepsgedrag ook wel allelomimetisch gedrag genoemd ze doen elkaar na en vooral de dominante haan of hen bij het foerageren. Dit is waarschijnlijk om - gedragsecologisch gezien - het risico van individuele predatie te verkleinen. Een mechanisme dat werkt tegen bepaalde natuurlijke predatoren (roofvogels), maar voor de mens het jagen of vangen juist gemakkelijker maakt. De sociale organisatie van verwilderde kippen is beschreven door McBride in 1969 en komt sterk overeen met die van de San Diego Zoo. Wanneer alle uitkomsten van dergelijk onderzoek gecombineerd wordt ontstaat het volgende beeld van de sociale organisatie van kippen. Sterke seizoensvariatie in de associaties tussen hanen en hennen. Monogaam of in kleine harems in de periode voorafgaand aan het broeden. In de broedfase en de periode met kuikens zijn de kloeken alleen en ontstaan er kleine hanengroepjes. In de ecologische mindere periode ('herfst') kunnen grotere groepen ontstaan waarin beide seksen vertegenwoordigd zijn. Daarbinnen hebben hennen vaak langdurige associaties ('vriendschappen'), terwijl hanen ook dergelijke relaties hebben, maar dan sterk hiërarchisch ('satellieten').

3.5 Voortplanting

Waarnemingen aan het voortplantingsgedrag van wilde kippen zijn er nauwelijks. Voor kennis over het nestgedrag moeten we kijken naar studies van Fölsch & Huber (1977) en Kruijt (1964). Vanwege hun jungleleven spelen geluiden die kippen maken een enorme rol in hun sociale leven, en dus ook bij de voortplanting. Vóór het leggen van het eerste ei vertoont de jonge hen een groeiende onrust en inspecteert allerlei plekken waar mogelijk een nest gemaakt kan worden. De haan begeleidt haar hierbij en vertoont zelf het gedrag *nestelen* waarmee hij een goede nestplaats aangeeft. De haan speelt dus een grote rol bij de nestkeuze. In de jungle nestelen de wilde kippen onder donkere struiken. Verwilderde kippen nestelen op de grond, vooral in dicht gras aan de rand van of in struikgewas.

Als de rode boshouders al voedselzoekend door hun territorium trekken wordt de drang om een ei te leggen geuit met de legroep (Gakel). Deze roep van de hen heeft tot gevolg dat de haan de hen vanuit de groep naar het legnest (nestplaats) escorteert. De hen legt haar ei en als ze zich daarna een eind van het nest verwijderd heeft, kakelt ze waarna de haan haar ophaalt en ze samen voedselzoekend verder trekken. Na het leggen van het laatste ei – als het legsel compleet is – gaat de hen broeden en blijft de hen op het nest zitten tot de kuikens uitkomen. Weinig is bekend over die eerste fase van het leven en het overleven. Uit studies met verwilderde kippen zien we dat de overleving in de periode tot de dieren een slaapplek hoger in de bomen kunnen vinden niet hoog is (Duncan *et al.*, 1978). Hoewel dat waarschijnlijk bij wilde kippen ook zo is, weten we het gewoon niet. Kippen kunnen 's nachts slecht reageren op predators, dus een goede slaapplek in een goede slaapboom is dan belangrijk. Wilde kippen kunnen nog behoorlijk vliegen, gedomesticeerde kippen gaat dat slecht af (Savory *et al.*, 1978).

3.6 Eco-ethologie en beheer van de verwilderde kip

Afhankelijk van het doel dat mensen met betrekking tot de verwilderde kippen voor ogen staat kan door natuurlijke selectie of door selectie via vangmethoden of door beïnvloeding van de reproductie de kip voor meer aangepast aan de omgeving gemaakt worden. Een doel zou moeten zijn dat er een vorm van aantalregulatie in de populatie zelf aanwezig is. Zoals gezegd zijn daar o.a. agressieve en dominante hanen voor nodig.

In de volgende hoofdstukken zal daar waar het relevant is het verband met kippengedrag en met een natuurlijke aantalregulatie gelegd worden. Voor het beste beheer zal inzicht in gezondheid, welzijn, gedrag en populatiedynamica van kippen nodig zijn, waarbij het belang van o.a. voedsel, nestgelegenheid, predatie en parasieten voor aantalregulatie afgewogen kunnen worden. Selectie op 'wildheid' van de kippen via eco-ethologisch verantwoorde vangmethoden kan leiden tot betere aanpassing van de dieren aan hun omgeving. Dit kan bijvoorbeeld gedaan worden via een vangmethode waarbij via lokken (gratis voer) vooral de 'tamme' verwilder(en)de kippen weggevangen worden. Dit maakt de populatie gemiddelde 'wilder' en wellicht beter aangepast aan de omgeving. Voor het beheer en welzijn van de populatie is meer kennis nodig over de effecten van introductie van nieuwe dieren in een groep en de effecten van bijvoeren in relatie met het genoemde contrafreeloading.

Kennis van gedrag en ecologie van de verwilder(en)de kip kan ook een rol spelen bij de verdere ontwikkeling van vangmethoden, met name specifieke kennis van angstreacties, allelomimetisch gedrag (dieren doen elkaar na), leren en bijvoeren.

Samenvattend: voor het waarborgen van het welzijn van een individuele verwilderde kip en van een populatie wilde kippen is meer kennis over gezondheid en gedrag van deze kippen noodzakelijk. Daarnaast kan deze kennis gebruikt worden bij het beheer van andere verwilder(en)de dieren.

4. Effectieve en diervriendelijke methoden om verwilderde kippen te beheren

Voordat gekozen wordt voor bepaalde methoden om een vrije kippenpopulatie te beheren, moet er een grondige analyse van de situatie gemaakt worden. Dit kan problemen met de eventuele kippenhouders voorkomen en zal inzicht verschaffen in de mogelijkheden om buurtbewoners te betrekken bij het beheer.

Aangezien we te maken hebben met een populatie zal er onderscheid gemaakt moeten worden tussen het belang van de populatie en dat van het individu. Om een gezonde populatie te onderhouden, zal de groep en zijn welzijn voorop moeten staan. Hierna volgt het welzijn van de individuele kip. Uiteraard zijn de meest diervriendelijke methoden gericht op het handhaven van het welzijn van zowel de populatie als het individu. Het zal niet zo zijn dat er slechts een van de vele methoden kan worden toegepast op verwilderde kippen. In alle gevallen zal de aantalregulatie van een vrije kippenpopulatie bestaan uit een combinatie van methoden.

4.1 Definitie van effectiviteit en diervriendelijkheid

Om onderscheid te kunnen maken tussen effectief en ineffectief en tussen diervriendelijk en dieronvriendelijk, is het van belang om tot een goede definitie te komen van de begrippen.

Een methode is effectief wanneer deze zijn doel bereikt heeft. Hierbij moeten we twee doelen onderscheiden. Ten eerste het doel om de populatie volledig te verwijderen van de plek waar deze zich bevindt. Dit zal veelal het geval zijn op onbeheerde plekken waar sprake is van veel overlast. Ten tweede het doel om te streven naar een kleine gezonde populatie. Dit zal veelal op beheerde plekken betrekking hebben. Er wordt hier niet diep ingegaan op het volledig verwijderen van een vrije kippenpopulatie, maar de nadruk zal liggen op het nastreven van een kleine gezonde populatie.

De mate van diervriendelijkheid van een methode kan beter in termen van dieronvriendelijkheid gedefinieerd worden dan in termen van diervriendelijkheid. Het is namelijk makkelijker om te zeggen wanneer een dier bijvoorbeeld niet gezond is, of wanneer het dier ernstig lijdt. Dit betekent dat een methode dieronvriendelijk is wanneer 1) het dier in zijn gezondheid wordt aangetast en 2) er sprake is van ernstig lijden.

4.2 Effectiviteit en diervriendelijkheid van beheersing normale populatie

Met een normale populatie wordt een groep verwilderde kippen aangeduid, welke kan blijven bestaan op de gewenste plek, zolang wordt voorkomen dat de populatie te groot zal worden. Voorbeelden hiervan zijn zowel te vinden in het Amstelpark als op het industrieterrein te Alkmaar.

Preventieve methoden

Eimanipulatie

Om te beginnen is het belangrijk om te voorkomen dat hennen hun eieren uitbroeden opdat de populatie zich niet snel uitbreidt. Het broedseizoen van hennen loopt over het algemeen vanaf het begin van het voorjaar tot en met de zomer. Echter kan het ook voorkomen dat in een warme winterweek hennen beginnen met broeden. Het is dus van belang om al vanaf de winter alert te zijn en regelmatig de nesten te controleren.

Een broedse hen kun je herkennen aan het feit dat deze lang op het nest blijft zitten en dat bij aanvang van de broedperiode de kop en kam nog een frisse rode kleur hebben, later verbleken ze. Vóórdat een hen haar eieren gaat uitbroeden, dienen de eieren al te worden gemanipuleerd, dus voordat het legsel compleet is. Een kuiken zal zich namelijk razendsnel ontwikkelen zodra de hen het ei bebroedt. Na enkele dagen zijn de kuikens al zo ver ontwikkeld dat je niet meer van een diervriendelijke methode kunt spreken indien je de eieren dan zou manipuleren. Er zijn verschillende manieren om te voorkomen dat eieren niet uitkomen. De methoden die hieronder zijn beschreven komen uit de nota ganzenbeheer die door de Dierenbescherming Alkmaar geschreven is.⁴ De methoden van het manipuleren van eieren van ganzen kunnen ook worden toegepast op de eieren van kippen.

Eieren schudden

De eieren worden gedurende een aantal minuten flink geschud. Door het schudden wordt de inhoud door elkaar gemixt waardoor het ei niet meer uit kan komen. Er moet flink geschud worden, zodat de ontwikkeling van het embryo daadwerkelijk beëindigd is. Indien er niet (hard) genoeg geschud is kan het ei alsnog uitkomen, waarbij wellicht een ongezond jong geboren wordt. Wanneer een ei goed geschud is, voelt de inhoud geklutst en los aan.

Eieren oliën

Door het ei te voorzien van een dun laagje olie wordt het zuurstoftransport door de eierschaal gestremd. Het ontstane gebrek aan zuurstof beëindigt de ontwikkeling van het embryo. Er is maar een dun laagje olie nodig om de ontwikkeling effectief te beëindigen. Bij deze handeling moet er gebruik gemaakt worden van pure plantaardige olie zoals 100% maïsolie. Volgens het rapport van de Humane Society heeft onderzoek aangetoond dat maïsolie voor 99% effectief is, minerale oliën zijn minder effectief (95%). Buiten dit feit zorgt minerale olie ook voor vervuiling van de veren van de broedvogel en wellicht ook voor vervuiling van het milieu.

Eieren lekprikken

Met een dunne, scherpe metalen pin kan er aan de top van het ei een gaatje geprikt worden waarna men de inhoud van het ei kan roeren. Dit heeft hetzelfde effect als eieren schudden. Nadeel van deze methode is echter dat het gaatje weer goed dichtgemaakt moet worden. Indien het gaatje gaat lekken en de inhoud van het ei eruit komt, dan zal de hen geneigd zijn om het nest te verlaten en ergens anders opnieuw beginnen.

Eieren vervangen

De eieren kunnen ook vervangen worden door nepeieren. Ook zouden de eieren kunnen worden leeggezogen en worden gevuld met kalkzand. De hen begint dan (meestal) niet meer opnieuw met het leggen en uitbroeden van nieuwe eieren.

In de broedperiode moeten de nesten regelmatig opnieuw bezocht worden. De kippen moeten in de gaten worden gehouden, om te voorkomen dat de hennen toch opnieuw beginnen met broeden. Ook moeten er regelmatig eieren geraapt blijven worden. Verder is het van belang dat de nepeieren niet te vroeg worden verwijderd, want het zou kunnen zijn dat de hen weer opnieuw gaat broeden. Ook moet niet te lang gewacht worden met het verwijderen van de nepeieren om te voorkomen dat de hennen uitgeput raken van het broeden. Tijdens het broeden blijven de hennen veelal alleen maar op hun nest en eten weinig.

⁴ Dierenbescherming afd. Alkmaar e.o., Anna van Acker, Nota ganzenpopulatiebeheer in gemeente Alkmaar. Alkmaar 2004.

Curatieve methoden

Nestgelegenheid

De effectiviteit van eimanipulatie hangt samen met de bereikbaarheid van de nesten van kippen. Het is van groot belang dat bekend is waar de kippen hun nesten maken. Het is wellicht mogelijk om nestgelegenheid op vaste locaties te creëren voor de kip. Het is alleen niet eerder onderzocht of hennen gebruik zullen maken van geplaatste nesten en er moet rekening gehouden worden met de mogelijkheid dat de hen er geen gebruik van zal maken. Nestgelegenheid verschaffen zal alleen effectief zijn, indien de hennen een beschutte, veilige ruimte wordt aangeboden om daar hun eieren te leggen. De ervaring met legnesten op 1.5 meter hoogte zoals die in Afrika en Azië in zeer extensieve kippenhouderij is opgedaan kan hierbij van pas komen. De ervaring om van dergelijke nesten gebruik te maken zal eerst in de populatie gebracht moeten worden (via leren).

Door het verschaffen van nestgelegenheid zal het makkelijker worden de voortplanting te beïnvloeden door middel van de eerder genoemde manipulatie van de eieren. Dit geldt vooral voor plekken waar geen betaald beheer van de kippen is. Het is zeer arbeidsintensief om de nesten van kippen te vinden voordat de kip met broeden begonnen is. In het Amstelpark weten de parkwachters precies waar de kippen hun nesten maken en checken deze dan ook dagelijks zodra het broedseizoen is begonnen. Uiteraard is dit een zeer effectieve en diervriendelijke methode, maar deze zal niet altijd mogelijk zijn op onbeheerde plekken. In dit geval moet er dus een duidelijk en makkelijk bereikbare plek zijn waar diegene die de eieren manipuleert makkelijk bij kan komen. Indien nestgelegenheid wordt verschaft, is het van groot belang een plek te kiezen waar de kippen zich ook op hun gemak zullen voelen. Het beste is om eerst de kippenpopulatie een tijdje waar te nemen.

Halfopen rennen

Door het opzetten van halfopen rennen op vaste locaties voor de kippen, kan er net als bij het plaatsen van nestgelegenheid toezicht worden gehouden op de kippen. Het beste is de nestgelegenheid in de halfopen rennen te verschaffen. Hierbij kan gebruik gemaakt worden van het natuurlijk gedrag van kippen om elkaar na te doen. Bijvoorbeeld het gebruik van lokkippen kan het ingaan van halfopen rennen versnellen.

Voeren

Het voeren van kippen is in eerste instantie een van de oorzaken van het probleem. Door de kippen te voeren, zullen ze veelal op een onnatuurlijke manier in leven blijven en zal er een groter deel van de populatie blijven bestaan dan wanneer niet wordt bijgevoerd. Echter het bijvoeren op de plek waar nestgelegenheid en halfopen rennen geplaatst zijn, is toch wel gunstig, omdat de kippen hierdoor eerder geneigd zijn hier in de buurt te blijven. Het bijvoeren van kippen is ten eerste ter voorkoming van gezondheids- en welzijnsrisico's van de kippen en ten tweede ter voorkoming van gevaarlijke situaties voor mens en dier door kippen die zich, op zoek naar voedsel, op de openbare weg begeven. Er moet hier nadrukkelijk worden aangegeven dat het in dit geval enkel gaat om het bijvoeren van kippen door ofwel medewerkers van de gemeente of van de Dierenbescherming. In overleg zou kunnen worden overgegaan tot het betrekken van de bevolking bij het voeren van de kippen.

Op grond van de vergelijkende studies naar de wilde en de gedomesticeerde kip kan verwacht worden dat de kippen met meer gedomesticeerde eigenschappen door bijvoeren (gratis voedsel) eerder gevangen worden dan de al meer verwilderde kippen. Het fenomeen van contrafreeloading (zie 3.3) is derhalve behulpzaam voor de aantalregulatie van de verwilderde kippen en biedt mogelijkheden de meer gedomesticeerde dieren uit de populatie te verwijderen.

Vangen

Er kan worden ingegrepen in de populatie indien het welzijn van de groep wordt bedreigd door ziekten onder individuen van de groep. Deze dieren kunnen gevangen worden en vervolgens kunnen hiervoor passende oplossingen gevonden worden. Het vangen kan zonder veel

belasting voor de kippen gebeuren, indien de halfopen rennen eerder zijn geplaatst. Als de kippen tijdens het voeren in de rennen zitten, kunnen de rennen gesloten worden en kan men de kippen vangen. Ook wanneer de dieren zoals te verwachten is gebruik maken van vaste slaapbomen kunnen de dieren soms 's nachts selectief gevangen worden.

Natuurlijke vijanden

In veel gebieden en parken zijn er al natuurlijke vijanden te vinden. Deze zullen, zoals we gezien hebben in het Amstelpark, vooral de grote populaties kuikens in het voorjaar en de zomer reduceren. In Den Haag is bevestigd dat door de vossen die vanuit de duinen steeds verder de stad zijn ingetrokken, het probleem van verwilderde kippen afneemt. Deze natuurlijke vijanden die al aanwezig zijn in het gebied, zullen een bijdrage vormen aan de vermindering van vrije kippenpopulaties. Echter het uitzetten van natuurlijke vijanden kan niet als diervriendelijk worden gezien.

4.3 Effectiviteit en diervriendelijkheid van beheersing in noodsituaties

De afgelopen jaren zijn er bij verscheidene vrije kippenpopulaties noodsituaties ontstaan. Indien de populatie op geen enkele manier wordt beheerst en er veelvuldig kippen worden bijgezet, zal deze zeer snel uitgroeien tot honderden kippen. Bij een noodsituatie gaat het om een voor de mens gevaarlijke onacceptabele situatie, die onmiddellijk opgelost moet worden.

Preventieve methoden

Indien er sprake is van een noodsituatie, zullen er weinig preventieve acties genomen kunnen worden. Het probleem is dan te groot en er zal eerst gevangen moeten worden. Hierna volgen dan voor de eventueel overgebleven populatie de bekende methoden die voor een gewone populatie gelden.

Curatieve methoden

Hierin moet onderscheid worden gemaakt tussen het volledig verwijderen van een populatie of het instandhouden van een kleine gezonde populatie. Het is mogelijk dat op een bepaalde plek een populatie niet gewenst is en dat degene die de verantwoordelijkheid op zich heeft genomen ervoor zal kiezen om de populatie volledig te verwijderen. Ook kan het zijn dat men een kleine gezonde populatie in stand wil houden. In het laatste geval is het zeer belangrijk dat er een qua samenstelling evenwichtige groep kippen achterblijft. Er moet voorkomen worden dat deze populatie zal bestaan uit alleen oude en/of zeer jonge kippen. Het beste is om een kleine groep van voornamelijk volwassen dieren op de plek te laten waarin een evenwicht is tussen het aantal hanen en hennen. De eerder beschreven methode om de meest gedomesticeerde dieren te verwijderen en de meest verwilderde dieren in de populaties te houden via bijvoeren en vangen zal bijdrage tot een gezonde verwilderde populatie.

Verjagen

Het verjagen van kippen wordt niet toegepast in stedelijke gebieden, omdat dit niet mogelijk is. Het is ten eerste niet effectief om kippen te verjagen, want de kippen zullen zich elders vestigen. Ten tweede kan er ook getwijfeld worden aan de diervriendelijkheid hiervan.

Weren

Net als het verjagen is het weren van kippen ook niet effectief. Men kan proberen om kippen te weren door het verwijderen van dik gebladerte, zowel van bomen als van struiken op de grond. Aangezien de kippen een andere plek in de buurt zullen zoeken waar ze zich wel kunnen verschuilen, wordt het probleem alleen maar verplaatst. Ook kan hier aan de diervriendelijkheid worden getwijfeld.

Verdoven

Zoals al te lezen was in het stuk over het industriegebied te Alkmaar blijkt verdoven niet effectief. De Universiteitskliniek voor gezelschapsdieren in Utrecht ziet meer in een vangactie zonder verdoving, omdat bij het oraal toedienen van verdovingsmiddel de ene kip hier meer van zal eten dan een ander.

Afschieten

Het laten afschieten van kippen kan alleen gezien worden als effectief indien er sprake is van enkele kippen en in het geval van vrije kippenpopulaties is hier bijna nooit sprake van. Het afschieten van kippen kan ook niet als diervriendelijk worden gezien, want de schoten zijn voor de kippen zeer stressvol en ook is het mogelijk dat er niet in een keer raak wordt geschoten. Ook is het onnodig doden van een kip op zichzelf al niet diervriendelijk en is ook niet toegestaan.

Natuurlijke vijanden

Zoals ook al bij de methoden voor de aantalregulatie van een normale populatie is beschreven, zal het uitzetten van natuurlijke vijanden om de kippenpopulatie in te dammen, niet als diervriendelijk kunnen worden gezien.

Vangen

Het vangen van te grote vrije kippenpopulaties wordt het meest toegepast in noodsituaties en blijkt dan ook de beste manier. Een noodsituatie kun je vaak oplossen door snel een bepaald deel weg te vangen en de overblijvers strak te beheren en/of aanvullend later verder in kleine groepjes weg te vangen. Dat heeft het voordeel dat je veel meer kans hebt om een goed onderkomen voor de dieren te vinden.

Belangrijk is te vermelden dat dit werk zeer arbeidsintensief is en dat men rekening moet houden met meerdere dagen die nodig zijn om kippen te vangen zonder ze veel stress te bezorgen. Ondanks het zeer arbeidsintensief werk dat komt kijken bij vangen, is het van alle curatieve oplossingen de meest effectieve oplossing.

Het vangen van de kippen door middel van een kooi en niet door het gebruiken van een vangnet is de meest diervriendelijke manier. Zoals ook bij een gewone populatie, kunnen er halfopen rennen geplaatst worden en kan hierin voer aangeboden worden. Vervolgens kunnen de kippen hierin gevangen worden. Het is verstandig om de dieren die tam zijn uit de populatie te halen en de verwilderde dieren op de plek te behouden. Dit heeft als voordeel dat de verwilderde dieren beter in staat zijn om te overleven in het wild.

Oplossingen voor gevangen kippen

Wat er voor oplossingen zijn voor de gevangen kippen is echter een volgend probleem. Er moet worden bezien of er mogelijkheden zijn voor herplaatsing op andere locaties, zoals bij particulieren of bij biologische kippenhouders. Hennen kunnen meestal herplaatst worden, maar hanen – die het meest overlast geven – zijn moeilijk te plaatsen. Belangrijk is dat men blijft nadenken over andere oplossingen voor de hanen, maar voor zover bekend zijn er echter alleen een paar uitzonderingen waarbij grote groepen hanen zijn herplaatst.

Een oplossing voor kleine groepen gevangen kippen zou kunnen zijn het oprichten van 'opvangcentra'. Door kippen in een groot hok te houden bij de plek waar de dieren gedumpt zijn, wordt het publiek actief betrokken bij het probleem. Dit laat namelijk het probleem van te grote vrije kippenpopulaties aan het publiek zien en is op deze manier een goede voorbeeldfunctie met opvoedkundige waarde. Mensen worden direct aanspreekbaar, mede door het plaatsen van borden bij de opvangcentra waar wordt gewezen op de consequenties van het achterlaten van kippen. Mogelijk kan onderzocht worden of mensen (na screening) kippen kunnen adopteren, naar voorbeeld van Amerikaanse mustangs.

4.4 Preventieve beheersmethoden waarin burgers worden betrokken

Het onder controle houden van vrije kippenpopulaties gebeurt niet alleen door het ingrijpen in de populatie zelf. Zeer belangrijk is ook de rol van zowel de gemeente als de Dierenbescherming in het betrekken van de burgers bij de problematiek. Op diverse manieren draagt de mens bij aan het ontstaan van verwilderde kippenpopulaties. Hij kan echter ook helpen het probleem op te lossen.

Mentaliteitsverandering

In de inleiding is ingegaan op de belangrijkste oorzaak van vrije kippenpopulaties: mensen die hun dieren vrijlaten in de natuur. Het is een vaak voorkomend probleem dat mensen hun dieren achterlaten, omdat men de verantwoordelijkheid voor het dier niet meer wil of kan nemen. Ook kippen worden door mensen losgelaten en pas als deze oorzaak zal worden weggenomen, zal het probleem van de vrije kippenpopulaties goed kunnen worden opgelost. Om te voorkomen dat mensen hun dieren in de toekomst zullen achterlaten, is een verandering in de mentaliteit nodig. Mensen zullen daadwerkelijk hun eigen verantwoordelijkheden moeten nemen in plaats van deze af te schuiven op anderen. Door bewustwording van deze mensen, erkenning van het probleem en het willen meehelpen met de oplossing van te grote vrije kippenpopulaties, zal er een positieve verandering onder de Nederlandse bevolking komen. Dit gaat allemaal niet vanzelf en daarvoor is het opsporen van die mensen, bewustwording bij het publiek en voorlichting aan de bevolking ook zo belangrijk.

Voorlichting aan bevolking

Belangrijk is de bevolking voor te lichten op verschillende punten met betrekking tot vrije kippenpopulaties. Ten eerste moeten er nieuwe manieren worden bedacht voor voorlichting over het wel of niet aanschaffen van kippen. Hier kunnen opnieuw gemeenten alsook de Dierenbescherming een actieve rol in spelen. Door bijvoorbeeld nieuwe bewoners in een gemeente informatie over het houden van dieren te verschaffen. Deze informatie kan in samenwerking tussen gemeente en Dierenbescherming worden opgesteld. Daarnaast zouden ook dierenwinkels en andere leveranciers van hobbykippen moeten voorkomen dat particulieren impulsief kippen aankopen.

Ten tweede moet er voorlichting worden gegeven aan bezorgde bewoners en andere mensen die te maken hebben met vrije kippenpopulaties. Het is belangrijk de bevolking van een bepaalde omgeving op de hoogte te stellen van eventuele ontwikkelingen met betrekking tot vrije kippenpopulaties in de buurt. Door de bevolking erbij te betrekken, zullen er minder snel vragen van verontruste mensen bij de Dierenbescherming of de gemeente komen over vrije kippenpopulaties. Veel mensen zijn bezorgd over het welzijn van de dieren en zullen bijvoorbeeld gaan voeren in de veronderstelling dat de kippen te weinig te eten krijgen. Andere mensen zullen zich ergeren aan de dieren en willen alleen de geruststelling dat de kippen niet tot een zeer grote populatie uitgroeien. Voorlichting is dus ook van belang voor het scheppen van transparantie onder de bevolking, zodat men weet dat de kippenpopulatie onder controle gehouden wordt.

Verbod op vrijlaten van kippen

Gemeenten zouden een verbod op het vrijlaten van kippen in moeten stellen. Ook zouden ze controle moeten uitoefenen op de naleving van dit verbod. Indien kan worden vastgesteld dat op een bepaalde plek regelmatig kippen worden achtergelaten en er nog geen verbod in deze gemeente is, kan men alvast overgaan tot het plaatsen van waarschuwingsborden. Zoals al eerder aangegeven zijn sommige mensen in de veronderstelling dat ze hun kippen geen kwaad doen als ze deze achterlaten bij een kinderboerderij of een leuk parkje. De mensen denken dan dat de kippen een heerlijk vrij leven tegemoet gaan. Men kan mensen informeren door waarschuwingsborden neer te zetten waarop staat dat er geen ruimte is voor kippen en

dat ze gedwongen zijn tot vervelende maatregelen indien er kippen achtergelaten worden. Natuurlijk zal het probleem van mensen die hun dieren verlaten nooit helemaal opgelost kunnen worden, tenzij er een grondige mentaliteitsverandering plaatsvindt.

Voederverbod

Het is van belang dat mensen de kippen niet meer bijvoeren. Een deel van de bevolking vindt het leuk om de kippen te voeren of is simpelweg bezorgd dat de dieren niet genoeg te eten krijgen en er is een deel van de bevolking dat zijn voedselresten gewoon dumpt. Doordat er gevoerd wordt, zullen de kippen meer kuikens produceren en zal de populatie zich uitbreiden. Op dit vlak kunnen gemeenten een actieve rol spelen in een deel van de oplossing van het probleem. Gemeenten zouden landelijk in hun algemene politieverordeningen openbare voerverboden op bepaalde plaatsen moeten opnemen. Vervolgens zou er controle moeten komen op het naleven van verboden op het voeren van dieren. De mogelijkheid om meegenomen voedsel van mensen te verzamelen en te gebruiken voor de halfopen rennen of het beschreven 'kippenopvangcentrum' moet eveneens onderzocht worden. Wellicht dat dit het ongecontroleerd bijvoeren kan verminderen en beperken tot vooraf bepaalde plaatsen.

Dierenbescherming als tussenpersoon

De Dierenbescherming kan een belangrijke rol spelen in de oplossing van het probleem door de particulieren die hun kippen niet langer kunnen of willen houden, de mogelijkheid te geven hun dieren aan te bieden op een hiervoor speciaal ingerichte pagina van de landelijke dierenbeschermingssite. Op deze manier kan de Dierenbescherming voorkomen dat de kippen eerst worden achtergelaten en er achteraf naar oplossingen gezocht moet worden. Binnen de dierenbeschermingssite kan een pagina worden ingericht waar mensen hun kippen aanbieden. Op deze manier wordt er een link gelegd tussen aanbieders en vragers. Indien er niet op het aanbod van kippen wordt ingegaan, kan er altijd nog gekeken worden naar eventuele andere oplossingen voor de desbetreffende kippen van de aanbieder. Alles om te voorkomen dat de kippen worden losgelaten en er nog meer vrije kippenpopulaties in ons land ontstaan. Als waarborg voor een goede bestemming voor de dieren bij de vragers, dienen deze een akkoordverklaring te geven op door de Dierenbescherming te formuleren voorwaarden. Het invoeren van zo een dergelijke pagina geeft ook de mogelijkheid om eventueel hokken van desbetreffende houders over te nemen en hiervan gebruik te maken voor de vrije kippenpopulaties.

In Tabel 1 wordt de effectiviteit en de diervriendelijkheid van alle in hoofdstuk 4 genoemde methoden weergegeven.

Tabel 1. De effectiviteit en diervriendelijkheid van alle gangbare methoden voor aantalregulatie van vrije kippenpopulaties. Hierbij worden de mate van effectiviteit en diervriendelijkheid weergegeven bij juiste toepassing van de methoden.

Beheersmethoden	Effectiviteit m.b.t. bestrijding	Diervriendelijkheid
<i>Preventief</i>		
1. Eimanipulatie *		
- Oliën	+	+
- Schudden	+/-	+/-
- Lekprikken	-	+
- Vervangen	+/-	+
<i>Curatief</i>		
2. Nestgelegenheden	+ *1 ?	+ ?
3. Halfopen rennen + controle houden op populatie d.m.v. eimanipulatie/vangen	+ *4 ?	+ ?
4. Voeren op vaste locaties	+	+
5. Verjagen	-	-
6. Weren	-	-
7. Verdoven	-	-
8. Afschieten	-	-
9. Uitzetten natuurlijke vijanden	+/-	-
10. Vangen in kooi + herplaatsen	+	+
11. Vangen in kooi + doden	+	-
12. Voorlichting	+	+
13. Verbod op vrijlaten dieren	+	+
14. Voederverbod	+	+
15. Dierenbescherming als tussenpersoon	+	+

*Effectiviteit: - niet effectief, + effectief, * alleen effectief in combinatie met de beheersmethoden van het bijbehorende nummer.*

Diervriendelijkheid: - dieronvriendelijke, + niet dieronvriendelijk.

Bij een vraagteken (?) is de beheersmethode nog niet onderzocht, maar er kan wel een indicatie worden gegeven of het wel of niet effectief/diervriendelijk is.

Verklaringen voor het wel of niet effectief/diervriendelijk zijn in de tekst aangegeven.

5. Verkenning van het juridisch instrumentarium

Er is slechts beperkte wet- en andere regelgeving te vinden met betrekking tot het probleem van de vrije kippenpopulaties.

5.1 Europese regelgeving

De Europese Unie heeft meerdere Europese richtlijnen over dierenwelzijn bijvoorbeeld over het houden van kippen. Europese richtlijnen over dierenwelzijn en gezondheid van dieren zijn in onze nationale wetgeving overgenomen. Uitwerking heeft o.a. plaatsgevonden in de Gezondheids- en welzijnswet voor Dieren.

5.2 Nationale wetgeving

Gezondheids- en welzijnswet voor dieren

De GWWD van 24 september 1992 is een kaderwet en heeft in beginsel betrekking op gehouden dieren, maar deze wet heeft ook een alle dieren beschermende bepaling. Dit is artikel 36. De tekst hiervan luidt: 'Het is verboden om zonder redelijk doel, of met overschrijding van hetgeen ter bereiking van zodanig doel toelaatbaar is, bij een dier pijn of letsel te veroorzaken dan wel de gezondheid of het welzijn van een dier te benadelen.' Als geschreven ziet deze wet vooral op gehouden dieren en niet op verwilderde dieren. Maar omdat een verwilderd dier voor verwildering een gehouden dier is geweest, zijn er ook andere bepalingen die van belang kunnen zijn. In hoeverre kunnen de vroegere houders van deze dieren worden aangepakt zodat de dieren niet verwilderd raken. Uitgangspunt hiervoor is artikel 37 dat luidt: 'Het is de houder van een dier verboden om aan een dier de nodige verzorging te onthouden.' Hieruit zou je de conclusie kunnen trekken dat een ieder die zijn kippen ergens achterlaat, faalt in zijn zorgplicht voor de kippen. Dit kan onder omstandigheden worden gekwalificeerd als mishandeling van een dier. Dit is strafbaar gesteld.

Flora- en faunawet

De Flora- en faunawet is op 1 april 2002 in werking getreden en is een kader voor de wettelijke bescherming van planten en dieren. Het zijn voornamelijk verbodsbepalingen waarmee het doel van de Flora- en faunawet wordt gerealiseerd. De wet regelt hoe en wanneer er mag worden ingegrepen in de faunastand.

Artikel 2 luidt: 'Een ieder neemt voldoende zorg in acht voor de in het wild levende dieren en planten, alsmede hun directe leefomgeving. De zorg houdt in ieder geval in dat een ieder die weet of redelijkerwijs kan vermoeden dat door zijn handelen of nalaten nadelige gevolgen voor flora en fauna kunnen worden veroorzaakt, verplicht is dergelijk handelen achterwege te laten voorzover zulks in redelijkheid kan worden gevegd, dan wel alle maatregelen te nemen die redelijkerwijs van hem kunnen worden gevegd, teneinde die gevolgen te voorkomen of, voor zover die gevolgen niet kunnen worden voorkomen, deze zoveel mogelijk te beperken of ongedaan te maken.'

Artikel 67 luidt: 'Gedeputeerde staten kunnen bepalen dat, wanneer er geen andere bevredigende oplossing bestaat [...] door hen aan te wijzen personen of categorieën van personen de stand van bij ministeriële regeling aangewezen [...] verwilderde dieren op door gedeputeerde staten aan te wijzen gronden kunnen beperken:

- a. in het belang van de volksgezondheid en openbare veiligheid;
- b. in het belang van de veiligheid van het luchtverkeer;
- c. ter voorkoming van belangrijke schade aan gewassen, vee, bossen, bedrijfsmatige visserij en wateren of
- d. ter voorkoming van schade aan flora en fauna.'

Er kan dus alleen door middel van ministeriële regeling daadwerkelijk worden ingegrepen in een vrije kippenpopulatie terwijl dat dan enkel mag gebeuren door hen die daartoe door de Gedeputeerde staten bevoegd verklaard zijn.

Algemene Politie Verordeningen

Model Algemene Politie Verordeningen (APV's) worden door de Vereniging Nederlandse Gemeenten opgesteld en worden veelvuldig overgenomen door gemeenten. In deze APV's staan vaak regels die als kapstok kunnen dienen voor vormen van bijvoorbeeld geluidshinder die niet zijn geregeld in de Wet geluidshinder of de Wet milieubeheer. Denk hierbij aan het gekraai van een haan. Echter zal men per gemeente moeten bekijken wat de APV daar in houdt en hoe daar eventueel aanvulling op gegeven kan worden met betrekking tot het beheer van vrije kippenpopulaties. De dierenbescherming heeft in een recent rapport aangegeven hoe overlast door dieren kan worden aangepakt.

'In de APV's staan allerlei bepalingen die tot doel hebben de hinder en overlast die dieren kunnen veroorzaken voor de mens zo veel mogelijk te voorkomen of te beperken. Deze bepalingen richten zich op de eigenaren en/of de houders van deze dieren. Deze personen moeten ervoor zorgen dat de dieren waarvoor zij verantwoordelijk zijn geen hinder en overlast voor andere mensen veroorzaken. De bepalingen in de model-APV welke betrekking hebben op hinderlijke of schadelijke dieren zijn als volgt: het college van burgemeester en wethouders is bevoegd gedeelten van de gemeente of bepaalde plaatsen aan te wijzen waar het ter voorkoming of opheffing van overlast of schade aan de openbare gezondheid verboden is daarbij aangeduide dieren aanwezig te hebben of aanwezig te hebben anders dan met inachtneming van de door het college gestelde regels.'⁵

Jurisprudentie op het leerstuk van de onrechtmatige daad

Bescherming kan gevonden worden in jurisprudentie op het leerstuk van de onrechtmatige daad. Twee uitspraken van ons hoogste rechtscollege, de Hoge Raad, worden hier besproken. Hoewel in beide zaken sprake is van 'houders' van kippen, kan een gemeente of belangenvereniging die zich het lot aantrekt van verwilderde kippen hier argumenten vinden om zich te verweren tegen acties van burgers die vorderingen tegen hen instellen om kippen wegens gestelde maar onvoldoende zware overlast te laten verwijderen.

Ten eerste kan hier genoemd worden een uitspraak van de Hoge Raad in cassatie op een uitspraak op het Hof van Justitie van de Nederlandse Antillen.⁶ Essentie is de begrijpelijkheid en strekking van een rechterlijk verbod tot het 'houden van kippen'. Er moet voldoende afbakening zijn ter vaststelling van hetgeen al dan niet onder het verbod is te begrijpen. Het Hof (van Justitie van de Ned. Antillen) oordeelt, dat de in het maatschappelijk verkeer jegens de belangen van anderen betamende zorgvuldigheid eist dat men zich ter plaatse van het houden van kippen onthoudt. Het heeft, blijkens de overige inhoud van de beslissing, met de uitdrukking 'het houden van kippen' slechts op het oog het houden van kippen op zodanige wijze en/of in zodanige aantallen dat dit voor de omwonenden al te bezwaarlijk is en dus overlast oplevert. Het verbod heeft niet de strekking het houden van kippen ook te verbieden wanneer de belanghebbende kan aantonen dat daarvan geen overlast voor de omwonenden is te duchten.

Ten tweede kan hier genoemd worden een uitspraak van de Hoge Raad uit 1994.⁷ Essentie is overlast door kraaiende hanen van burens. De taak van de rechter is hier de reikwijdte van het bevel aan te geven. Of het houden van de krielhanen onrechtmatig is, hangt af van de ernst

⁵ Nederlandse Vereniging tot Bescherming van de Dieren, Rapport: *Dierenwelzijn in provincie en gemeente, het juridisch kader*, een onderzoek van het Onderzoeks- en Adviesbureau van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (Den Haag 2003) 31-32.

⁶ Gepubliceerd in NJ 1980/413.

⁷ Gepubliceerd in NJ 1994/107.

van de hinder en de omstandigheden waaronder deze plaatsvindt. Terecht is niet aan de omstandigheid dat ernstige overlast wordt ondervonden van het gekraai van de hanen de gevolgtrekking verbonden dat reeds het enkele houden daarvan onrechtmatig is, maar is bij de beoordeling betrokken de omstandigheid dat onvoldoende pogingen in het werk zijn gesteld om de gevolgen te voorkomen althans te verzachten. Niet van onjuiste rechtsopvatting geeft blijk het oordeel dat, gelet op het onrechtmatig gedrag, het gevorderde bevel tot verwijdering en verwijderd houden van de hanen te ruim was, omdat aan de buurman niet het recht kan worden ontzegd op rechtmatig wijze, door het treffen van afdoende maatregelen ter voorkoming van geluidsoverlast, hanen te houden.

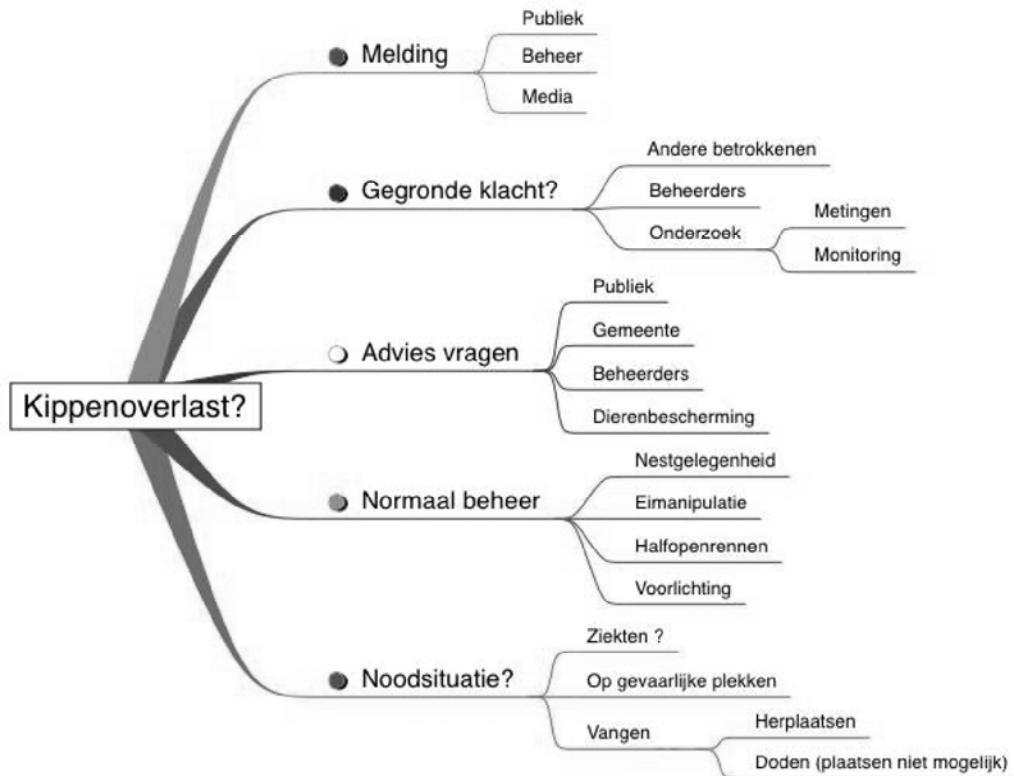
5.3 Conclusie

Het is van belang dat uitwerking van de gedachte van artikel 36 van de GWWD meer handen en voeten krijgt. Dat er een verantwoordelijke wordt aangesteld die zorgt voor daadwerkelijke handhaving. In de breedte zou gedacht kunnen worden aan privaatrechtelijke (Dierenbescherming) of publiekrechtelijke organisaties. Als het echt om handhaving van regels als artikel 36 gaat, ligt het toch voor de hand om aan de overheid te denken. Van de rijksoverheid, provinciale overheid, regionale overheid en gemeentelijke overheid komt naar mijn mening de gemeente het meest in aanmerking. Deze is het meest bekend met lokale omstandigheden en ook het makkelijkste benaderbaar voor burgers die misstanden met betrekking tot dieren aan de kaak willen stellen.

6. Discussie

In de voorafgaande hoofdstukken zijn achtereenvolgens de oorzaken van het ontstaan van vrije kippenpopulaties, twee voorbeelden van een beheerde en onbeheerde locatie waar verschillende beheersmethoden gebruikt worden, de eco-ethologie van de verwilderde kip en de effectiviteit en diervriendelijkheid van de beheersmethoden besproken.

In Figuur 4 worden associaties rondom de belangrijkste betrokken begrippen in logische samenhang geplaatst.

Figuur 4. Associaties rondom belangrijke begrippen in logische samenhang.

Er is in dit onderzoek aandacht besteed aan de vraag wat er moet gebeuren indien er sprake is van een vrije kippenpopulatie. Van belang is echter dat er steeds vooraf een grondige analyse van de situatie heeft plaatsgevonden. In ons land zijn er particulieren die kippen houden, maar deze vrij laten rondlopen. Het is daarom van belang om na te gaan of er een particulier is, die verantwoordelijk is voor de dieren en die verantwoordelijkheid ook op zich neemt. Een treffend voorbeeld deed zich onlangs in Arnhem voor. Toen de gemeente Arnhem een klacht binnenkreeg over een zestal kippen in de wijk Presikhaaf, gaf ze opdracht om de kippen af te schieten. De gemeente had de afweging gemaakt, vangen of afschieten of naar een kinderboerderij brengen. Er werd gekozen voor afschieten, omdat dit de dieren minder stress zou geven. Afschieten is voor een gemeente vaak een snelle en tijdbesparende oplossing. De eigenaar komt thuis en hoort tot zijn verbijstering dat zijn kippen door de gemeente zijn gedood. Het is dus duidelijk dat te allen tijde grondig moet worden onderzocht hoe de situatie precies is en hierna kan men pas overgaan tot effectieve en diervriendelijke maatregelen. In het geval van de Arnhemse casus had de gemeente, indien onderzocht was of er een eigenaar van de kippen was, niet eens geld hoeven steken in een oplossing, want de eigenaar zou bereid zijn geweest ze zelf te vangen en over te brengen naar een boerderij.

Er zijn twee doelstellingen behandeld.

Ten eerste het volledig verwijderen van een vrije kippenpopulatie. Indien verwilderde kippen op vreemde en gevaarlijke plekken aangetroffen worden, zal men de hele populatie daar moeten weghalen. Het is van eminent belang dat hiertoe zo snel mogelijk wordt overgegaan, ter voorkoming van vermeerdering van de groep en het ontstaan van (meer) onveilige situaties. Indien de groep uit enkele tientallen kippen bestaat, kan men de beschreven halfopen rennen in combinatie met het voeren van de kippen gebruiken voor het vangen van de dieren. Hiertoe kan men een professioneel vangbedrijf inschakelen.

De tweede en belangrijkste doelstelling is de vorming van een kleine gezonde kippenpopulatie. Dit kan op verschillende manieren worden bewerkstelligd. Hoeveel verwilderde kippen behouden kunnen worden, zal afhankelijk zijn van de plek en de overlast die ze veroorzaken. Het weren, verjagen, verdoven of afschieten van kippen en het uitzetten van natuurlijke vijanden zijn geen effectieve of diervriendelijke oplossingen. Het vangen van kippen, in combinatie met herplaatsing, daarentegen is dit wel. Althans, vangen is van de oplossingen die er op het moment zijn, de meest effectieve en diervriendelijke. Dit is echter een oplossing welke veel tijd en ook geld kost. Vangen van grote groepen moet gebeuren met zo weinig mogelijk angst en stress voor de dieren en het zal daarom vaak het beste zijn om dit professioneel te laten doen. Het is het beste om hiertoe de beschreven halfopen rennen te plaatsen en hierin te voeren. Op deze manier kunnen de kippen gevangen kunnen worden. Aangezien er echter in een noodsituatie snel gehandeld moet worden, zal dat misschien niet de meest effectieve oplossing zijn. Soms kan wellicht kan een vangbedrijf worden ingeschakeld. Het herplaatsen van de dieren is in principe een verantwoordelijkheid van de opdrachtgever. Voor herplaatsing dient altijd de Dierenbescherming te worden ingeschakeld. Een vangbedrijf zal alleen, indien zij hier ook de opdracht voor krijgt, de kippen herplaatsen.

Zodra de populatie is gereduceerd, kan er worden overgegaan tot de organisatie van het beheer van de dieren. Het allerbelangrijkste is wie er zorg zal dragen voor de vrije kippenpopulatie. Er moet gekeken worden of er zoals in het geval van het Amstelpark, parkwachters zijn die het beheer op zich kunnen nemen, of er een sociale structuur opgebouwd kan worden waarbinnen de bevolking de verwilderde kippen kan beheren, zoals op het industrieterrein te Alkmaar en of de gemeente mensen kan aanstellen voor het beheer van de dieren.

Daarnaast is het belangrijk te kijken welke methoden voor de desbetreffende populatie het meest effectief en diervriendelijk is. Het Amstelpark is een goed voorbeeld van intensief beheer. Dagelijkse rondes door het park, het rapen van eieren en het af en toe voeren om de verwilderde kippen in de gaten te houden, blijken zeer effectief en diervriendelijk. Er zou echter nog meer nadruk moeten worden gelegd op het voorkomen dat de hennen beginnen met het uitbroeden van hun eieren. Er kan immers sterk getwijfeld worden aan de diervriendelijkheid van het rapen van deze eieren om ze vervolgens als voedsel terug in het park te leggen. Een ander dierenwelzijnprobleem vormt het door het jaar heen vangen van rond de 100 kippen die in het park door particulieren zijn achtergelaten. Deze worden niet alleen gegeven aan mensen die door de parkwachters worden gebeld voor herplaatsing, maar ook wordt een aantal gedood om vervolgens aan Artis te worden gegeven. Hier zou een diervriendelijker oplossing voor moeten komen.

De mogelijkheid van 'opvangcentra' is geopperd. Vooral op een locatie als het Amstelpark is dit mogelijk. Door een groot kippenhok te plaatsen waar de kippen een aantal weken gehouden kunnen worden, kan aan het publiek niet alleen het probleem van achtergelaten kippen worden getoond, maar het geeft ook de mogelijkheid om mensen die een paar kippen willen, deze mee te laten nemen (denk aan screening, anders verdwijnen ze allemaal in de pot).

Op plekken waar intensieve beheer minder goed mogelijk is, kan men op andere manieren de aantallen verwilderde kippen onder controle houden. Met de eerder genoemde halfopen rennen kan de populatie in de gaten worden gehouden. Hierin kan worden gevoerd zodat de dieren een motief wordt gegeven om de rennen in te lopen. Bekend is van kippen dat ze

elkaar volgen. Niet alleen lopen kippen achter de dominante haan aan, maar ze doen ook het gedrag van andere kippen na, zoals eten. Wanneer een kip de ren is ingelopen om daar te eten, zullen andere kippen volgen. Indien wordt geconstateerd dat een kip of meerdere kippen uit de groep ziek zijn of hulp behoeven, kunnen de rennen worden gesloten en kunnen de kippen zonder stress gevangen en onderzocht worden.

In de halfopen rennen kan men ook een nest plaatsen. Het is ook mogelijk om alleen een nest zonder ren te plaatsen, maar aan te raden is om van beide methoden gebruik te maken. Het verschaffen van nestgelegenheid maakt het makkelijker om de eieren te manipuleren. Men kan eieren oliën, lek prikken, schudden of vervangen. Oliën is het meest effectief. Men doet er goed aan te beseffen dat de hier beschreven methoden tijd kosten. Er moet vertrouwen worden gewonnen van de kippen voordat deze de halfopen rennen in zullen gaan. Daarnaast zal het tijd kosten voordat de kippen op de desgewenste nestgelegenheid zullen gaan broeden. Het is goed mogelijk dat dit pas na verloop van tijd zal gebeuren. Door van tevoren eerst goed te onderzoeken waar de kippen veelal zitten en waar ze normaal gesproken hun nesten bouwen, kan worden bepaald waar de halfopen rennen en/of de nestgelegenheid moeten worden geplaatst.

De wijze waarop de ondernemer uit Alkmaar de natuur zijn werk laat doen wanneer er toch een aantal tomen kuikens zijn uitgekomen, kan niet gezien worden als diervriendelijk. Het moet dan ook worden voorkomen door middel van een nog beter toezicht op de nesten van de hennen. De nadruk moet gelegd worden op het manipuleren van de eieren ter voorkoming van het uitkomen ervan.

Het is van groot belang om de bevolking bij het probleem te betrekken. Hierbij kan gedacht worden aan het geven van voorlichting met betrekking tot de oorzaken, problemen en gevolgen voor verwilderde kippen. Het beste is wanneer gemeente en Dierenbescherming hiervoor een gezamenlijk plan opstellen. De redenen voor het betrekken van de bevolking in de problematiek, liggen in de verschillende rollen – zowel positief als ook negatief – die de bevolking in het probleem speelt en kan gaan spelen in de toekomst.

Allereerst ligt er een probleem bij de mensen die het leuk vinden om een paar kippen als huisdieren te houden. Vaak zijn deze mensen zich niet bewust van de gevolgen voor de hele buurt van het houden van kippen en in het bijzonder hanen. Wanneer de buurt niet van tevoren is geïnformeerd, kan dit tot gevolg hebben dat men geluidsoverlast ervaart van de haan. Men kan dit voor een deel oplossen door het hok in de ochtend te verduisteren, maar helemaal vrij van het gekraai van een haan, ben je nooit. Het kan gebeuren dat er kippen worden achtergelaten in parken of bij kinderboerderijen vanwege de geluidsoverlast die ze veroorzaken of als men op vakantie gaat. In beide gevallen zal de persoon in kwestie hoogstwaarschijnlijk denken dat de kippen het goed zullen hebben in een park of bij een kinderboerderij. Zij beseffen waarschijnlijk niet dat de gedumpte kippen een probleem kunnen vormen en daardoor groot risico lopen gedood te worden. Het is dus van groot belang dat mensen die een kip willen aanschaffen ten eerste goed geïnformeerd zijn over de consequenties die dit met zich meebrengt. Het is een bekend probleem dat mensen hun huisdieren vrijlaten en er wordt door de Dierenbescherming al veel aandacht besteed aan het van tevoren verstandig nadenken over het houden van kippen. Het blijft echter belangrijk dat er nieuwe manieren worden gevonden om het publiek te bereiken en dat zoveel mogelijk verenigingen en organisaties die zich bezighouden met kippen zich hiermee bezig blijven houden.

Volgens Dick den Hertog van Duke faunabeheer ligt het probleem mede bij de niet beroepsmatige fokkers van raszuivere kippen voor tentoonstellingen. Die zouden de kippen die niet goed genoeg zijn voor tentoonstellingen ergens dumpen. Deze fokkers leggen hun probleem bij iemand anders neer, die het vervolgens maar moet oplossen. De beroepsmatige fokkers zouden volgens Den Hertog in tegenstelling tot hun niet beroepsmatige collega's hun 'overbodige' kippen consumeren of via verschillende kanalen bij hobbyboeren onderbrengen. Het is belangrijk dat er meer toezicht komt op de eventuele nieuwe fokkers of fokkers die nog nergens bij zijn aangesloten. Hier kunnen kippenverenigingen een belangrijke rol spelen. Door

onderlinge contacten tussen de fokkers kunnen kippen die niet voldoen aan de raseisen, wellicht geplaatst worden.

Kippen zijn een van de vele vogelsoorten waarvan het aantal onder controle gehouden moet worden. Uiteraard is elk vogelsoort uniek (bijv. Spreeuwen), maar in veel gevallen kunnen de beheermethoden voor duiven en sommige andere vogelsoorten toegepast worden. In de publicatie 'Duiven in de stad' zijn de verschillende beheermethoden voor duiven op een rij gezet door Ilse van Veen.⁸ Bij duiven hebben we mede te maken met verwilderde dieren, want een aanzienlijk aantal blijkt namelijk verdwaalde postduiven te zijn. Duiven zijn een veelbesproken onderwerp en er is dan ook over de hele wereld veel literatuur over te vinden. Ilse van Veen komt in haar onderzoek tot de conclusie dat het doden van de duiven niet effectief blijkt te zijn en dat regulatie via voedselaanbod goede mogelijkheden lijkt te bieden. De stadsduif is namelijk vaak geheel afhankelijk van het voedsel dat mensen op straat gooien. Door het plaatsen van duiventillen, waar de eieren gemanipuleerd kunnen worden, op plekken waar ze gevoerd kunnen worden en door het voorkomen dat ze ergens anders gevoerd worden, zou de populatie aanzienlijk kunnen ingedamd worden.

Naast onderzoeken naar duiven bieden ook onderzoeken naar boerenganzen goed vergelijkingsmateriaal voor beheermethoden voor verwilderde kippen. Zoals in hoofdstuk vier te lezen is, zijn methoden voor het manipuleren van eieren ontleend aan de beheersnota voor ganzen van de Dierenbescherming Alkmaar en de gemeente Alkmaar. Boerenganzenpopulaties kunnen in Nederland grote problemen veroorzaken, vooral als hun aantal teveel toeneemt. Daarom is in Alkmaar gezocht naar oplossingen ter voorkoming van het uitkomen van eieren. Voor boerenganzen is het belangrijk om eerst hun nestgedrag te bestuderen, zodat men op het juiste moment de eieren schudt en ook om te leren hoe men een nest het beste kan benaderen. In Bijlage I is hierover een krantenartikel opgenomen.

De vergelijking tussen stadsduiven en boerenganzen met verwilderde kippen is aanzienlijk. De manieren waarop de dieren beheerd worden, komen in veel gevallen overeen. Vooral het manipuleren van eieren wordt bij vogelplagen gezien als een van de meest effectieve en diervriendelijke manieren, mits juist uitgevoerd, en daarnaast is voor stadsduiven en verwilderde kippen het zeer belangrijk dat de dieren niet overal gevoerd worden.

⁸ Ilse van Veen, Duiven in de stad, Utrecht 2001.

7. Conclusie

In dit hoofdstuk worden de conclusies aan de hand van de onderzoeksvragen op een rij gezet.

Wat is er bekend over de effectiviteit en diervriendelijkheid van methoden om vrije kippenpopulaties te beheren?

Er is zeer weinig literatuur beschikbaar over de beheersmethoden van vrije kippenpopulaties. Er is in dit onderzoek vooral gezocht naar gemeentelijke stukken, berichten uit de media, interviews met betrokkenen en ten slotte een enquête onder de verschillende dierenbeschermingsafdelingen. Er is nog veel onderzoek, studie en ontwikkeling nodig om tot verdergaande kennis te komen. Interessant is te kijken naar populaties van andere verwilderde dieren, zoals stadsduiven en boerenganzen, die vergelijkbare overlast kunnen veroorzaken. Vooral met betrekking tot stadsduiven is veel literatuur te vinden.

Aan de hand van twee voorbeelden – het Amstelpark en het industrieterrein te Alkmaar – wordt in dit onderzoek inzicht gegeven in de beheersmethoden die er in Nederland gebruikt worden.

Wat zijn de voorwaarden en beperkingen van deze methoden?

Twee methoden kunnen in beide situaties onderscheiden worden, namelijk het preventief manipuleren van de eieren en het curatief vangen van kippen. De voorwaarde van deze methoden is de aanwezigheid van 'beheerders'. Bij vrijwel alle methoden is menselijk ingrijpen noodzakelijk. Over het algemeen zijn dit effectieve en diervriendelijke oplossingen, ook al lukt het nooit om bijvoorbeeld alle eieren te rapen en zijn er niet altijd herplaatsingsmogelijkheden voor de gevangen dieren.

Ten tijde van het noodscenario in het Amstelpark is het beleid gericht geweest op het vangen van de populaties. De tientallen kippen die zijn overgebleven, vormen de basispopulatie van kippen in het Amstelpark. De parkwachters van het Amstelpark hebben nu een strak beleid betreffende de kippenpopulatie. De eieren van de basispopulatie worden gemanipuleerd en er zijn meerdere natuurlijke vijanden die de uitgekomen kuikens beperken. Vervolgens worden de door de mensen bijgeplaatste kippen duidelijk door de parkwachters herkend en gevangen. Dit zijn rond de 80 kippen per jaar. Deze kippen worden herplaatst of afgemaakt voor de dierentuin Artis. Er zou hier nog meer aandacht besteed moeten worden aan het herplaatsen van dieren.

Nadat de Dierenbescherming op het industrieterrein in Alkmaar herhaaldelijk veel dieren had gevangen en herplaatst, heeft zij uiteindelijk de houder van de kippen weten te overtuigen dat hij de kippenpopulatie onder controle moet houden. Het maximum aantal kippen is bepaald op 40. Indien dit aantal wordt overschreden, zullen er kippen weggevangen worden. Als eerste methode is daar gekozen voor het rapen van eieren. Niet alle nesten worden echter gevonden en er worden dan ook kuikentjes geboren. De natuurlijke vijanden van de kuikens verkleinen de tomen voor een deel, terwijl de overgebleven volgroeide dieren gevangen en herplaatst kunnen worden. Er zou hier nog meer nadruk moeten liggen op het voorkomen van het uitkomen van de eieren.

Welke methoden lijken het meest geschikt voor de aantalregulatie van vrije kippenpopulaties in een gewone situatie?

De combinatie van eimanipulatie – zodat de voorplanting wordt voorkomen – het creëren van nestgelegenheid – zodat de eieren makkelijk te bereiken zijn – en het neerzetten van halfopen rennen en het hierbij bijvoeren – zodat de populatie op één plek blijft en hierdoor makkelijker controleerbaar wordt – is het meest geschikt voor het onder controle houden van vrije kippenpopulaties.

Welke methoden lijken het meest geschikt voor de aantalregulatie van vrije kippenpopulaties in een noodsituatie?

Er zal moeten worden overgegaan tot het vangen van de populatie. Dit is tot nu toe de beste mogelijkheid om een zeer grote groep kippen beheersbaar te maken. Er zijn beperkte oplossingen voor gevangen kippen. Uitgangspunt is er alles aan te doen om de kippen te herplaatsen. Het is vervolgens mogelijk – indien gewenst – om een kleine gezonde populatie in stand te houden. Hierop zijn dan de beheersmethoden van een gewone populatie van toepassing.

Hoe kunnen de diverse partijen bij de oplossing van het probleem een rol spelen?

Gemeenten en de Dierenbescherming kunnen voorlichting geven met betrekking tot de problematiek.

1. Ten eerste moeten er nieuwe manieren gevonden worden om toekomstige kippenhouders voor te lichten wat het houden van kippen inhoudt.
2. Ten tweede moet voorkomen worden dat particulieren daadwerkelijk hun kippen zullen achterlaten op ongewenste plekken. Dit kan mede door waarschuwingsborden en verboden op het achterlaten van kippen, welke de gemeente actief zou moeten handhaven. Daarnaast en misschien nog wel het meest effectief en zeer diervriendelijk is wanneer de Dierenbescherming een schakel gaat vormen tussen de mensen die van hun kippen af willen en mensen die kippen willen gaan houden. Door het opzetten van een vraag en aanbod pagina binnen de website van de Dierenbescherming, kan voorkomen worden dat particulieren hun kippen achterlaten.
3. Ten derde zou er een voederverbod moeten komen, dat ook actief door de gemeente moet worden gehandhaafd.
4. Ten vierde kan er algemene voorlichting worden gegeven aan burgers om de problematiek uit te leggen en kan de bevolking er actief in worden betrokken.
5. Ten slotte is het opzetten en het sturen van een sociaal netwerk voor het beheer van kippenpopulatie op onbeheerde plekken van wezenlijk belang. Zoals de Dierenbescherming dit op het industrieterrein te Alkmaar heeft weten te realiseren, is aan te bevelen. Door de bevolking er op een positieve en actieve manier bij te betrekken, zal het probleem beperkt kunnen blijven.

8. Aanbevelingen

Welke aanbevelingen kunnen worden gedaan over een effectieve en diervriendelijke beheersing van vrije kippenpopulaties?

Voor de onderzoeker

- Aangezien er zeer beperkte literatuur over het onderwerp is, heeft dit rapport vooral bestaan uit het in kaart te brengen van het probleem en de oplossingen die er al bestaan uit te werken. In dit onderzoek zijn bijvoorbeeld alle dierenbeschermingsafdelingen gevraagd de problemen met betrekking tot verwilderde kippen aan te geven. Er zou via andere wegen - naast die via dierenbeschermingsafdelingen en vangbedrijven - een nog completer beeld gegeven kunnen worden van de omvang van het probleem.
- Er zal een vervolgonderzoek moeten volgen, welke het onderwerp en de oplossingen kan verdiepen. Een onderzoek waarin ten eerste de genoemde voorstellen en aanbevelingen getest worden, zodat gemeenten en parkbeheerders deze op grotere schaal kunnen toepassen. Ten tweede een studie waar het gedrag van de verwilder(en)de kip centraal staat. Op basis van de resultaten daarvan kunnen preciezere oplossingen gegeven worden.

Voor de Dierenbescherming

- De dierenbeschermingsafdelingen kunnen voorlichting geven met betrekking tot de consequenties van de aanschaf van kippen.
- Het opzetten van een vraag en aanbod pagina op de website van de Dierenbescherming ter voorkoming dat particulieren hun kippen achterlaten.
- De dierenbeschermingsafdelingen kunnen een sociaal netwerk opzetten voor het beheer van verwilderde kippen op onbeheerde plekken.
- Er moeten verbeteringen komen met betrekking tot de communicatie over de verwilderde kippen binnen dierenbeschermingsafdelingen en tussen gemeenten en dierenbeschermingsafdelingen.

Voor de gemeente

- Gemeenten zullen met hulp van lokale dierenbeschermingsafdelingen een evaluatie van de situatie moeten maken om vervolgens te beslissen wat de beste combinatie van beheersmethoden is.
- Gemeenten kunnen voor transparantie zorgen door voorlichting te geven aan de buurtbewoners over de vrije kippenpopulaties in de desbetreffende gemeente. Daarnaast kan er voorlichting worden gegeven over de eventuele regels die binnen de bebouwde kom gelden over het houden van kippen.
- Gemeenten moeten voorkomen dat particulieren daadwerkelijk hun kippen achterlaten op ongewenste plekken door o.a. het plaatsen van waarschuwingsborden.
- Gemeenten kunnen een sociaal netwerk opzetten voor het beheer van verwilderde kippen op onbeheerde plekken.
- Gemeenten kunnen in hun algemene politie verordeningen regels over verwilderde kippen opnemen en deze vervolgens handhaven.
- Er moeten verbeteringen komen met betrekking tot de communicatie over de verwilderde kippen binnen gemeenten, tussen gemeenten en tussen gemeenten en dierenbeschermingsafdelingen.

Voor de Wetgever

- Vrije kippenpopulaties zouden bescherming moeten krijgen. Er moet een duidelijke wet- en regelgeving komen met betrekking tot vrije kippenpopulaties. Deze zou gecombineerd kunnen worden met wetgeving voor andere verwilderde populaties. Aan te bevelen is het op landelijk niveau te regelen, maar ook op gemeentelijk niveau kunnen, zoals net al in de aanbevelingen voor de gemeente genoemd, de algemene politie verordeningen worden aangevuld en aangescherpt. In de regelgeving zouden bepalingen moeten komen – concrete normstellingen – waarin mogelijkheden tot beheersing van het probleem worden opgenomen met duidelijke aanwijzing van organen die in deze verantwoordelijk zijn. Om pragmatische redenen zouden de gemeenten hiervoor verantwoordelijk gesteld moeten worden.

Literatuur

- Beebe, W., 1936.
Pheasants: their lives and homes. Garden City: New York, Doubleday, Doran & Company, Inc.
- Blom, H.J.M.
Advies Stuurgroep Dierenwelzijn t.a.v. kippenoverlast Julianapark. Utrecht 2001.
- Coenen, A. *et al.*, 2000.
Gas mixtures for anaesthesia and euthanasia in broiler chickens. *World's Poultry Science Journal*. Volume 56 Number 3.
- Collias, N.E. & E.C. Collias, 1967.
A field study of the red jungle fowl in North-central India. *The Condor* 69: 360-386.
- Collias, N.E. & E.C. Collias, 1996.
Social organization of a red jungle fowl, *Gallus gallus*, population related to evolution theory. *Animal Behaviour* 51: 1337-1354.
- Davies, N.B., 1992.
Duncock Behaviour and Social Evolution. Cambridge.
- Dawkins, M.S., 1989.
Time budgets in red junglefowl as a baseline for the assessment of welfare in domestic fowl. *Applied Animal Behaviour Science* 24: 77-80.
- Dierenbescherming afd. Alkmaar e.o., Anna van Acker.
Nota ganzenpopulatiebeheer in gemeente Alkmaar. Alkmaar 2004.
- Duncan, I.J.H. *et al.*, 1978.
Observations on the reproductive behaviour of domestic fowl in the wild. *Applied Animal Ethology* 4: 29-42.
- Fölsch, D.W. & F. Huber, 1977.
Bewegungsaktivität und Lautäußerung im Tagesrhythmus bei Hühnern. Aktuelle Arbeiten zur artgemässen Tierhaltung: Kuratorium für Technik und Bauwesen in der Landwirtschaft Schrift 223: 99-115.
- Houpt, M.H. & H.B. Verkade-de Heer.
Gezondheids- en welzijnswet voor dieren. Editie Schuurman & Jordens 27-IV. Zwolle 1994. p. XVIII.
- Koene, P., 1996.
Temporal structure of red jungle fowl crow sequences: single-case analysis. *Behavioural Processes* 38: 193-202.
- Kruijt, J.P., 1964.
Ontogeny of social behaviour in burmese red junglefowl (*Gallus gallus spadiceus*). *Behaviour supplement* XII.
- McBride, G. *et al.*, 1969.
The social organization and behaviour of the feral domestic fowl. *Animal Behaviour* 2(3): 127-181.
- Pizzari, T. & T.R. Birkhead, 2000.
Female fowl eject sperm of subdominant males. *Nature*, London 405, 787-789.
- Rose, K.M. *et al.*, 1984.
Agonistic behaviour, responses to a novel object and some aspects of maintenance behaviour in feral-strain and domestic chickens. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 13: 283-294.
- Savory, C.J. *et al.*, 1978.
Feeding behaviour in a population of domestic fowls in the wild. *Applied Animal Ethology* 4: 13-27.
- Schütz, K.E. *et al.*, 2001.
Domestication effects on foraging strategy, social behaviour and different fear responses: a comparison between the red junglefowl (*Gallus gallus*) and a modern laying strain. *Applied Animal Behaviour Science* 74: 1-14.

- Siegel, P.B. *et al.*, 1992.
Jungle fowl - domestic fowl relationships: a use of DNA fingerprinting.
World's Poultry Science Journal 48: 147-155.
- Veen, I. van.
Duiven in de stad, Utrecht 2001.
- Verhoef, E. & A. Rijs.
Geïllustreerde kippenencyclopedie. Rebo International b.v. Lisse 2001.
11-13, 85-97.
- Wood-Gush, D.G.M., 1959.
A history of the domestic chicken from antiquity to the 19th century.
Poultry Science 38: 321-326.
- Wood-Gush, D.G.M., 1972.
The behaviour of the domestic fowl. London, Heinemann educational books.
- Wood-Gush, D.G.M. & I.J.H. Duncan, 1976.
Some behavioural observations on domestic fowl in the wild. *Applied Animal Ethology* 2: 255-260.
- Zimmerman, P.H. & P. Koene, 2002.
Vocalisatie als indicator voor welzijn bij leghennen. *Biotechniek*. 41: 7-11.
- Zuk, M. *et al.*, 1990.
Parasites and male ornaments in free-ranging and captive red jungle fowl.
Behaviour 114(1-4): 232-248.

Internetsites

- De Cock Buning.
De analyse van 'de status van het dier' oratie, 17 december 2003,
terug te vinden op: www.animalfreedom.org/paginas/column/cockbuning.html
- Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren, Dierenwelzijn in provincie en gemeente.
Het juridisch kader, Den Haag, 2003.
www.sgbo.nl/LFS/brochures/Dierenwelzijn%20in%20provincie%20en%20gemeente.pdf
- Hawaiï, 2004.
Casus: <http://starbulletin.com/2000/05/10/news/story10.html>
- Arnhem casus.
Hanneke Karels, Arnhem, streekjournaal, Tom Kets DierenNieuws redactie (HK) DN
27/04/2004, terug te lezen op:
<http://www.dierennieuws.nl/vogels/nw050404.html>

Bijlage I. Bewoners zijn overlast kippen en hanen buiten het Amstelpark meer dan zat: ‘Slapen is er soms niet meer bij’

Artikel uit de Amsterdamse Echo van 18 december 2002

ZuiderAmstel – Het geduld van de omwonenden van het Amstelpark is op. Groepen kippen en hanen terroriseren de buurt en het gekraai weerhoudt de buurt bijna dagelijks van een goede nachtrust. ‘Ze beginnen om half twee ’s morgens al te kraaien’, zegt een omwonende van het Amstelpark op een informatieavond van het stadsdeel, vorige week vrijdag in Zorgcentrum Buitenhof aan de Nieuwe Herlaer.

De bezoekers van de informatieavond hadden geen interesse in een verhaal over de oorzaak van de overlast van het pluimvee. Daarvoor was hun geduld al teveel op de proef gesteld door de in nachtelijke uren kraaiende hanen. Ook een video over het hanenopvanghuis op de boerderij van Dafne Westerhof, beschermvrouwe van de boerderijdieren en gastvrouw van de avond, kon de buurtbewoners niet interesseren. ‘Dat is niet relevant’, roept een bewoner. ‘Ik woon hier al meer dan veertig jaar, maar het is net of we op een boerderij leven.’ Een andere bewoner: ‘Slapen is er soms niet meer bij.’

Verbaasd

Om het probleem te illustreren: sinds een vangactie van afgelopen voorjaar waarbij 570 kippen en hanen zijn gevangen, zijn er weer 370 kippen en hanen buiten het park opgepakt. ‘Dat is nauwelijks te merken’, zegt een verbaasde bewoner. Dafne Westerhof gaf de dieren tijdelijk onderdak op haar boerderij in Amstelveen en probeerde hen aan een beter onderkomen te helpen. ‘Ik heb nu nog tweehonderd kippen en hanen over. Ik kan ze aan de straatstenen niet kwijt.’ Dierenliefhebster Westerhof heeft in Lelystad bekeken hoe de dieren aan hun einde komen na een vangactie door een professioneel bedrijf. ‘Dat gaat heel netjes. Ik kan niets anders zeggen. Achteraf denk ik, met pijn in mijn hart, dat het beter was geweest met de kippen die ik nu op mijn boerderij heb, direct naar Lelystad te brengen. De beesten komen waarschijnlijk altijd in een kleinere behuizing terecht dan mijn erf. En het gevang en de verhuizingen leveren ook veel stress op.’ De openheid van Westerhof krijgt bewondering uit de zaal.

Oorsprong

De overlast heeft zijn oorsprong in de Floriade van 1972, in het Amstelpark. Na deze gebeurtenis bleef het park bestaan. Wormpjes teisterden de wortels van de rododendrons in het park. Tien krielkippen, de natuurlijke eter van de worm, en een haan werden ingezet tegen het ongedierte. Bezoekers van het Amstelpark begonnen de kippen te voeren. Al snel breidde het aantal kippen zich uit. In 1976 liepen er ruim tweehonderd kippen en hanen in het park. In de jaren tachtig dumpten de mensen hun voor de paasdagen aangeschafte eendagskuikens, voornamelijk haantjes, buiten het park. Het zijn deze groepen buiten het park die de buurt uit hun slaap houden. ‘De kippen en hanen binnen het park, hebben wij namelijk onder controle’, verklaart hoofd parkwachterij Han van Roselaar. Het probleem is dat voornamelijk mensen van buiten het stadsdeel hun pluimvee buiten de parkhekken dumpen en de kippen en hanen voederen.

Schieten

De meeste van de twintig belangstellenden kunnen de beesten wel schieten. Voor één omwoner geldt dat letterlijk. ‘De overlast drijft tot waanzin’, zegt hij. ‘Ik ben bereid ze met een windsbuks af te schieten.’ Slechts enkele aanwezigen dragen de scharrelende dieren een warm hart toe. Een vrouw biecht op dat zij de kippen en hanen voedert. ‘Ik kan ook niet zien dat zij geen honger hebben’, verklaart zij haar gedrag, dat door haar buurtgenoten fel wordt bekritiseerd. Een andere bewoner vindt het geluid van het pluimvee ‘een goddelijk gehoord.’ Maar zij slaapt niet aan de kant van het gebouw waar de hanen lopen. Tijd voor oplossingen, vindt de buurt. Het voederen van de dieren buiten het park moet stoppen. Borden moeten

bezoekers en omwonenden hiervan weerhouden. Ook vanaf de balkons van Zorgcentrum Buitenhof wordt voedsel voor de kippen naar beneden gesmeten, hebben de aanwezigen geconstateerd. Kees van der Veer, voorlichter van het stadsdeel, gaat praten met de directeur van het zorgcentrum. In publicaties in de lokale media zal worden opgeroepen de dieren niet te voederen. Westerhof heeft plannen voor een landelijke postbus 51 spot, om ook de mensen van buiten het stadsdeel te bereiken. Uit een inventarisatie op de bewoneravond bleek dat er twee groepen van ongeveer 25 kippen in de buurt van het park rondscharrelen. Eén groep bij het Zorgcentrum Buitenhof aan de nieuwe Herlaer, een andere bij Beijsterveld. Het stadsdeel zal een vangactie voor deze groepen kippen op touw zetten. De gevangen dieren waarvoor geen plaats gevonden kan worden gaan naar Artis en zullen eindigen als voer voor de dieren. Zo werd het lot bezegeld van een deel van de gewraakte kippen en hanen. Pijnloos en humaan. Dat wel.

Bijlage II. Julianapark taboe voor wilde kippen

Artikel uit Utrechts Nieuwsblad van 16-04-2004
Door Marco Willemse

Utrecht – Kip, ik heb je... net niet. Krijsend en wild fladderend ontsnapt een haan op het nippertje aan het vangnet van Hidayet Ozalp. Een stel zenuwachtige hennen maakt zich luid tokkend uit de voeten.

Het is mooi geweest voor vandaag, besluit de kippenvanger van het Julianapark. De kippen worden nerveus van zijn gejaag en dat is nou ook weer niet de bedoeling. Lieve beestjes zijn het tenslotte, ook al zijn ze niet meer welkom in het opgepoetste stadspark.

De buit-van-de-dag zit bewegingsloos in een afgesloten krat: zeven wilde hennen en hanen, niet zuiver van ras maar door en door gekruist. Met een beetje geluk belanden de uitgewezen stadskippen op een boerenerf ergens in den lande. Meldt zich niemand voor deze vangst, dan zijn ze voor de slacht.

Geen prettig idee, beaamt Jolanda van Daalen, beheerster van de dierenweide in het Julianapark, maar de kippen hebben in elk geval een prima leven gehad. 'Dat mag je niet zeggen van sommige mensen, maar het is wel zo. Ze hadden het goed hier in het park.' Zo goed, dat de kippenpopulatie de afgelopen jaren aanzwol tot zo'n 300 stuks. In het voor veel geld opgeknapt park is geen plek meer voor ze, omdat ze het meubilair en de paden onder poepen. Daarnaast veroorzaken de loslopende kippen problemen op straat. Automobilisten op de Amsterdamsestraatweg moeten steeds vaker in de remmen om overstekend 'wild' te ontwijken. Politieagenten hebben al menig geplette kip van het asfalt moeten schrapen.

Buurtbewoners die oud brood neergooien voor de kippen, bedoelen het misschien goed, maar dragen bij aan een ander probleem: de broodresten trekken volgens Van Daalen ratten aan. Drie weken voor de heropening van het Julianapark is ruim de helft van de wilde kippen gevangen. Ozalp en zijn collega's van de Dienst Stadsbeheer hebben nog drukke dagen voor de boeg. Vangen lukt het beste met zijn tweeën, weet hij inmiddels. 'Je drijft ze een hoek in, totdat ze niet meer weg kunnen. Ze gillen heel hard, als je ze vangt, maar pikken doen ze niet.'

Het zijn vooral hanen die rondscharrelen in het park, zegt Van Daalen. 'Over het hek gegooid door mensen die het gekraai beu zijn. Zo gaat het, écht. Tijdens de vogelpest mikten ze ze zelfs vanuit rijdende auto's overheen.'

Opnieuw de beheerster weet dat vaste bezoekers van het park gehecht zijn geraakt aan de scharrelende dieren. 'We proberen het straks opnieuw met loslopende kippen. Maar dan gecontroleerd en met een soort die niet kan vliegen en niet buiten de hekken kan komen.'

Bijlage III. Maïsolie legt ganzen in de luren

Artikel uit Noord-Hollands dagblad van woensdag 21 april 2004
Van onze verslaggever

Purmerend – Het heeft heel wat voeten in aarde gehad, maar de bestrijding van ganzen-overlast in Purmerend lijkt eindelijk in volle gang. De gemeente Purmerend en Duke Fauna-beheer hebben alle hobbels genomen en zijn deze week volop in de weer om ganzeneieren zo te bewerken dat ze niet kunnen worden uitgebreed.

Dat beperkt dit voorjaar de aanwas van de populatie, zodat na het broedseizoen minder Canadese ganzen te hoeven worden gevangen. Arie Hertog van Duke Faunabeheer uit Lelystad en Marco Hijstee van de gemeente Purmerend waren gisteren volop in de weer op verschillende plaatsen waar de ganzennesten in en om de stad zijn geconcentreerd. Op die locaties zijn alle broedplekken van Canadese ganzen inmiddels getraceerd en wordt de hoeveelheid eieren per nest al weken in de gaten gehouden. Hertog bewerkt ze met maïsolie, dat als eigenschap heeft dat het ei luchtdicht wordt en het embryo niet verder tot ontwikkeling kan komen.

Eiland

'Het gaat in heel Purmerend om honderden eieren. We hebben op het eiland in de Gorsplas wel nesten gezien met acht à negen eieren. Omdat langs de Gorslaan veel wordt gewandeld, gefietst en er verkeer voorbij raast, zijn alle Canadese ganzen naar het eilandje uitgeweken om te broeden. De nesten zitten er soms nog geen tien centimeter van elkaar'', zegt gemeentewoordvoerder Royce van Greuningen.

Omdat een eerste poging tot vangen van Canadese ganzen voor de start van het broedseizoen de mist in ging, is de hele populatie weer aan het broeden geslagen. 'We moeten de kolonie nu eerst beheersbaar krijgen en daarom kunnen we al die eieren niet uit laten komen. We hebben de grootste concentraties van nesten in beeld, maar het is ondoenlijk om echt alle nesten op te sporen.'

Markeren

Hertog markeert de eieren die hij in een nest aantreft, zodat hij bij een volgend bezoek aan dezelfde locatie kan zien of er broedsel bij is gekomen. Als dat drie of vier dagen niet het geval is, dan is het betreffende ganzenpaar uitgebreed. Gisteren werden naast de Gorsplas, de Dop en de Nieuwe Gouw aan de kant van Kwadijk, over de provinciale weg N244 aangedaan. Hertog haalde de eieren voorzichtig uit de nesten, dompelde ze in de emmer met maïsolie en plaatste ze daarna even voorzichtig terug.

'Als je de eieren nu weg zou halen, maken de ganzenparen weer nieuwe nesten. Daarom laten we ze in de waan dat ze hun eieren uit kunnen broeden. Als ze erachter komen dat dat niet zo is, dan is het vaak te laat in het seizoen en staken ze hun pogingen.'

